

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Odsjek za filozofiju

NIČEOVO ODREĐENJE ISTINE

Završni Magistarski Rad

Ime i prezime studenta: Senad Arnaut

Mentor: Prof. dr. Samir Arnautović

Sarajevo, 2018. godine.

Sadržaj

1. Uvod	5
2. Proslov o Ničeou	7
3. Mit, arhe, istina	10
4. Filozof, mudrac vs. život	14
5. Tragedija, filozofija i Grci	19
6. Agon	26
7. Volja za moć	31
8. Smrt Boga kao Ničeova nadčovječna istina	36
9. Formalno i sadržinsko, istina i umjetnost	41
10. Niče i helenizam	46
Zaključak	49
Summary	51
Literatura	52

Naslov rada: *Ničeovo određenje istine*

Student: *Senad Arnaut*

Abstract

Osnovni problem rada, i ono što se unutar njega problematizuje vidljivo je u samom naslovu rada, naime, Ničeovo određenje istine i umjetnosti, kojoj Niče daje veću vrijednost i važnost od same istine. Umjetnost se za Ničea postavlja na suprotnu stranu istine, kao njena negacija, negacija koja je po mišljenju Ničea jedina u mogućnosti da afirmira život te da vrijednosti samog života izdigne kao vrhovne i univerzalne. Otuda se ciljem ovog ispitivanja postavlja Ničeovo shvatanje umjetnosti i života, koji je za Ničea jedino validna instanca vrednovanja spoznaje, za svaku istinu posebno, te u isto vrijeme, život predstavlja i mjesto na kojem prestaje svako njeno važenje.

Cilj rada

Ciljem rada se može odrediti namjera da se na jedan „sistematičan“ način bavljenjem Ničeovom filozofijom postavi hipoteza da problem umjetnosti nije samo pitanje njenog postanka i onog što je lijepo u njoj kao takvoj, što bi je tako shvaćenu stavilo u okvire estetike ili historije umjetnosti, nego da se umjetnost kao svojevrsna nad – mjera istine pojavljuje kao problem života i njegove svakodnevnice.

Metod rada

Metod rada i razrješavanje problematike navedene u obrazloženju teme, jeste analiza sadržaja djela navedenih u literaturi, i njihova „sistematizacija“, i dovođenje u međusobnu vezu i izlazak na poziciju odakle biva omogućen govor o hipotezi postavljenoj u cilju rada.

Ključne riječi: filozofija, istina, Niče, umjetnost, tragedija, život.

„.....Svet se deli na one koji su zapevali

I one koji su ostali robovi....“

- Branko Miljković

1. Uvod

Ničeova filozofija koja se najčešće identificira kao filozofija života, te njegovo određenje istine i isticanje važnosti umjetnosti za afirmiranje života biće predmetom bavljenja ovog rada. Ničeovo slavljenje života nasuprot formalnom ustrojstvu i određenju čovjeka i njegova života sa pitanjima bitka u klasičnim filozofijama Zapadne Evrope se pojavljuje kao određen bunt na tadašnje stanje zapadnog čovjeka.

Filozofija Fridriha Ničea u svojoj kritici spram takvog jednog stanja uveliko nadmašuje filozofiju njegova učitelja – Artura Šopenhauera od kojega je Niče usvojio voluntarističke i iracionalističke koncepte mišljenja. Niče, slično Kjerkegoru i Šopenhauera, zadatak svoje filozofije vidi u oslobođenju pojedinca, a kao prepreku u mogućnosti ostvarivanja takve jedne slobode, sva trojica filozofa identificiraju prije svega racionalizam evropskog načina mišljenja te Hegelov panlogizam, što se posebice odnosi na Kjerkegora, koji već na samom početku svoga kapitalnog djela *Ili – Ili* upućuje kritiku na takav jedan koncept mišljenja.

Kao polazišna tačka u ovom istraživanju biće, predsokratovski period grčke filozofije, u kojem još uvijek nije diferecnirana granica i razlika između teorijskog i praktičnog uma, gdje se filozof pojavljuje kao mudrac koji živi filozofiju koju zastupa.

Poticaaj za takvu jednu filozofiju života Niče vidi u volji kao, te onda kada Niče govori o volji, on misli na volju u onom helenskom smislu, i to u onom značenju kakvom je ona bila shvatana prije Sokrata, koga Niče okrivljuje i okarakterizuje kao racionalističkog rušioca stvaralačke i umjetničke kulture, svojim tvrdnjama o moralu kao znanju i izjednačavanju istine, sa dobrim i lijepim, Sokrat za Ničea predstavlja slobodno možemo reći vodu koja je ugasila plamen stvaralačke, spontanosti ljudskog duha.

Nastavljajući se na predsokratovski period u radu ću detaljno analizirati Ničeovo djelo *Rođenje tragedije iz duha muzike*, u kome Niče pokušava da odgonetne zagonetnost helenske kulture i porijeklo tragedije kod starih Grka počinje glavnim pitanjem filozofske discipline – Estetike, dakle pitanje o samom porijeklu umjetničkog

djela – Niče pretpostavlja dva međusobna suprotstavljena principa djelovanja koji se očituju u grčkom umjetničkom stvaralaštvu koje određuje kao apolonski i dioniski princip / načelo. Zahtjev koji Niče stavlja pred ova dva principa koja se nalaze u čovjeku jeste njihovo sjedinjavanje i sklad i to pod sredstvom „volje“ koje tako udružene i sparene rađaju umjetničko djelo antičke kulture.

Govor o umjetnosti, naime zahtjeva da se i sama umjetnička djela uvedu u raspravu, te ću se stoga u radu stalno referirati i umjetnička djela gdje ću nastojati da sukladno Ničeovom shvatanju istine i umjetnosti naglasim vrijednosti pojedinih umjetničkih djela.

Govor o samom umjetničkom djelu, njegovom porijeklu i nastanku, se ispostavlja kao nedovoljan da bi se shvatile Ničeove namjere da problem umjetnosti postavi kao problem života. Stoga će se početne postavke rada proširiti i Nietzscheovim tezama i učenjima o prevrednovanju svih vrijednosti, idejom natčovjeka, voljom za moći, te smrti boga, što Niče vidi kao oslobođenje čovjeka od svih okova nametnute racionalističke tradicije.

---

2. Proslov o Niču¹

Namjera ovakvog jednog proslova, odnosno uvoda o Niču nije njegovo biografiziranje i isticanje bitnih momenata njegova života, nego pokušaj da se upravo bez upliva biografskih podataka pokuša dati prikaz njegove filozofije.

Na tome fonu valja istaći i nepobitnu činjenicu da se većina neuspjelih interpretacija Ničea i njegove filozofije upravo više vodila nesvakidašnjom biografijom jednog čovjeka, kakav je Niče. Povodom takvih interpretacija i shvatanja možemo označiti dva abortusa „umišljavanja“ – ničeanski kazano – naime, sa jedne strane kao plod takvih interpretacija imamo jednu vrstu bezuslovne ljubavi i obožavanja Ničea, i sa druge strane otvorenu mržnju i izliv bijesa spram njega.

Upravo iz takvih razloga, smatram neophodnim, kao što sam naveo u fusnoti samog naslova ovog poglavlja, da po uzoru na ozbiljne interpretacije koje sadrže jednu vrstu proslova, ili uvoda o Niču se zaštitim od govora „velikih istina“ o njemu, te da na taj način van okvira bezuslovnog obožavanja ili otvorene mržnje spram njega uspijem naznačiti prave filozofijske vrijednosti njegova mišljenja.

S tim u vezi valja pridodati i stav koji Prohić iznosi o Ničeovoj filozofiji u svojoj knjizi *Filozofsko i umjetničko iskustvo*: „Ako postoji ličnost u modernoj filozofiji o kojoj su izrečene najkontradiktornije kritičke ocjene a da time interes za njeno djelo niukoliko nije malaksao nego se naprotiv intezivirao u onoj mjeri u kojoj su novi interpretativni pokušaji morali pretpostaviti drukčije sudove i tako biti filozofsko – naučno posredovani, onda je to slučaj sa ovim misliocem.“² .

Postoje dva bitna momenta koja treba naznačiti u navedenom stavu, a to su:

---

¹ Većina interpretacija Nietzschea, uključujući i neke koje su citirane u ovome radu, i koje se mogu smatrati originalnom filozofijom nekog mislioca, se se prije otvaranja rasprave o samom problemu Nietzscheove filozofije pozabavili nekom vrstom proslova o Nietzscheovoj filozofiji, stoga u tome duhu ozbiljne literature, smatram neophodnim da takvo nešto uradim i u ovome radu.

² Prohić, Kasim, *Filozofsko i umjetničko iskustvo*, Svjetlost, Sarajevo, 1988.

1. najkontradiktornije kritičke ocjene o Ničeovom djelu, koje su plod polovičnog bavljenja Ničeovom filozofijom, te u velikoj mjeri biografiziranja Ničea, a što za rezultat daju već pomenutu ljubav i mržnju spominjanu u prvom dijelu ovog poglavlja, i
2. da usprkos takvim stavovima i zaključcima interes za njegovo djelo nije ni malo malaksao, nego se suprotno tome umnogome intenzivirao.

Razloge tome valja tražiti u bogatstvu Ničeove misli, koja se „napajala“ sa samog izvorišta zapadne filozofije – Heraklita, te što mu je takav izvor omogućio da bude „mjesto preloma i početka suvremene misli, začetka tokova koji će obilježiti filozofiju 20. stoljeća.“³

Okarakterisan kao mjesto preloma i početka suvremene misli, Ničea treba posmatrati kao kritičara svoga vremena, ali i kao kritičara novovjekovnog koncepta mišljenja koji mu prethodi, a koji svoje korijene ima u filozofiji Srednjeg vijeka, a ova opet u učenju Platona i Aristotela, dakle Niče predstavlja kratko kazano jedno žustro neslaganje sa cjelokupnom zapadnom filozofskom tradicijom od Platona pa do njegova vremena.

Ono ključno što namjeravam ispitati jeste valjanost jedne takve kritike, budući da naslov rada nosi slovi *Ničeovo određenje istine*, a da se ne bi našao u kontradiktornosti, budući da cijela zapadna tradicija teži ka spoznaji istine ili ako barem ne istine, onda neke vrste sigurne izvjesnosti o svijetu u kome živimo, sa druge strane „for Nietzsche, there is no truth, only perspectives“⁴ – u čemu se slaže većina interpretatora Ničeova djela – kako je moguće govoriti o istini kod Ničea, koji je žustro odbija i niječe, smještajući je u okvire perspektivizma⁵. Biva moguće, jer Niče oživljava jedan helenski duh, a sa time i određenju istine daje jedno drugo značenje od onog kakvom su je

---

³ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1999.

⁴ <http://neamathisi.com/new-learning/chapter-7-knowledge-and-learning/nietzsche-on-the-impossibility-of-truth>

⁵ Perspektivizam: (novolat. perspectiva) učenje po kojem određena shvaćanja, postupke i stvarno događanje ocjenjujemo prema našim interesima i promjenljivim potrebama, pa je dakle naša spoznaja određena tim faktorima, i zato relativna, a ne apsolutna. (Izvor: Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1965.)

karakterisali Platon i cijelokupna filozofska tradicija nakon njega. Istina za Ničea znači život – život Helena – koji svoj uzor ima liku tragičnog junaka – Boga Dionisa.

Označivši sebe sama kao rušitelja svih vrijednosti, Eugen Fink interpretirajući takav stav u svojoj knjizi *Nietzscheova filozofija* tvrdi da takvo vlastito određenje sebe kao i cjelokupno Ničeovo filozofiranje predstavlja „sumnju da je ovaj put bio put bludnje, da je čovjek zalutao, da je nužan preokret, odricanje od svega, što je dosad važilo kao „sveto, „dobro“ i „istinito“. Nietzsche: to znači krajnju kritiku, religije, filozofije, znanosti i morala.“⁶

Na tragu dosada rečenog o Ničeu, kao misliocu koji je u povijesti ljudske misli uputio najžustrije kritike dotadašnjem platonističkom filozofiranju i stavu spram života, naime, da se njegova suština i suština svijeta otkriva u jednom ideiranom svijetu vanosjetilnog karaktera, nastupa Niče nastojeći da životu vrati koloritet i sadržajnost koju on pronalazi kod praotaca filozofije – Grka. Na taj način Niče, možemo reći korespondira sa kategorijom vremena kao nijedan drugi filozof do tada – pronalazeći izvorište svojih misli u prošlosti (helenizam), i smještajući osvit svoje filozofijske zrelosti i njene pragmatičnosti u preksutrašnjici - „Meni pripada tek preksutrašnjica. Neki se rađaju posthumno.“⁷

Ničeov stav o njegovom posthumnom rađanju, izrečen u uvodu njegova djela *Antihrist*, nas na određen način „nagoni“ da proispitamo temeljna određenja njegove filozofije, a to propitivanje će, slično onom Ničeovom svoje izvore imati u Grcima i umjetnosti.

---

⁶ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

⁷ Niče, Fridrih, *Antihrist*, Riznica, Beograd, 2011.

3. Mit⁸, arhe⁹, istina¹⁰

Mitom se obično označava način da se u obliku priče o nadprirodnim radnjama bogova i junaka bitnih za određenu tradiciju objasni postanak samih bogova iz njihove međusobne borbe, te čovjeka i svijeta u kojem on obitava. Pojmom mita obuhvaćamo djetinji pokušaj čovjeka da sebi na poetski način da odgovore na pitanja o svome postanku, te na taj način da obrazloži postanak kosmosa i reda u njemu iz haotičnog stanja koje mu je prethodilo.

Mit kao takav – kao priča – označava način mišljenja, karakterističan za rane faze razvoja nekog društva. Na tom tragu Ernst Cassirer ga i postavlja kao način mišljenja o svijetu u kome se čovjek nalazi, a „potaknut njegovom tezom, francuski ga je antropolog C. Levi – Strauss u *Strukturalnoj antropologiji* (1958.) konačno premjestio iz pričuvne umjetničko – osjetilne sfere u dominantnu logički – spoznajnu sferu. Mit je u njegovoj koncepciji dobio ulogu takva posredinika između osjetilnog i spoznajnog polja kulture koji svoji radom konflikte i zbunjujuće opreke u prihvatljive i umirujuće odnose.“¹¹

⁸ Mit: (grč. *μῦθος*) riječ, legenda, bajka. Mit predstavlja primitivno, fantastično, slikovito pričanje o postanku svijeta, bogova i ljudi. Izrasta iz fantaziranja koja koje proizilazi iz čuvstva i želja. Mit prethodi filozofiji, a i filozofiji, pa se nalazi u svim kulturama u prvim fazama njihova još nekritičkog razvoja. Mit kao metoda objašnjavanja u filozofiji nalazi se u nekim Platonovim tekstovima. Time je Platon htio pokazati da se ne može sve racionalno shvatiti. Mitologija – učenje o mitu, sistematiziranje i obrazlaganje smisla i sadržaja mita. Znanost o postanku i značenju mita. (Izvor: Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1965.)

⁹ Arhe: (grč. *ἀρχή*) počelo ili princip, u ontološkom smislu prvotno iz čega sve proizilazi; osnov svega bitka, izlazište, početak, prazvor svega, prabitak ili prapočelo. U širem smislu znači ono o čemu nešto realno ovisi, što nešto uzrokuje, nešto pokreće. (Izvor: *ibid.*)

¹⁰ Istina: (grč. *ἀλήθειν*, lat. *veritas*, njem. *wahrheit*, engl. *truth*, franc. *verite*) jedan od temeljnih pojmova filozofije. U povijesti filozofije vodili su se veliki sporovi oko pitanja šta je istina. Najproširenija je dosad bila teorija adekvacije ili teorija korespondencije. Prema toj teoriji istina je svojstvo suda, a sastoji se u *slaganju misli i stvari (adequatio intellectus et rei)*, u slaganju suda s onim o čemu sudimo, a što je onakvo kakvo jest bez obzira na to kako mi o tome sudimo. (Izvor: *ibid.*)

¹¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41235>

Ulogu posrednika – i terapijskog sredstva koji umiruje zahtjeve ljudske spoznaje za racionalnim i smislenim objašnjenjem o postanku svijeta, i pitanja o vlastitom bitku, mit je u grčkoj kulturi zadržao možemo reći sve do pojave prve filozofske škole u Grčkoj – na obalama Male Azije u Joniji, koja se često označava kolijevkom zapadne misli. Pojavom prvih grčkih filozofa događa se nešto što će umnogome odrediti i puteve razvoja zapadnog čovjeka. To predstavlja način da se na razumski način da slika svijeta. Takav stav iskazuje i Walter Kaufman u svojoj knjizi *Tragedija i filozofija*: „Predsokratovci, obeležavaju početak nečeg potpuno novog: filozofije. Nije dovoljno primetiti da njihovo pisanje obeležava početak čovekove emancipacije od mitskog mišljenja .... oni su učinili još jedan najznačajniji mogući korak: prekinuli su s egzegetskim mišljenjem; oni su bili antiautoritarci. Odbijajući da svoje ideje učitavaju u drevna štiva, ili da se pozivaju na autoritete, kako pesnika prošlosti, tako i filozofskih prethodnika, oni su pustili da njihova načela počivaju na sopstvenim vrednostima i skrenuli sa starih puteva kako bi istakli svoje neslaganje sa onima koji su bili došli pre njih.“¹²

Filozofija je dakle nastala uslijed kako to Kaufman tvrdi „emancipacije od mitskog mišljenja“, te ona označava buđenje razuma, te to buđenje možemo posmatrati sa Kantovom definicijom prosjetiteljstva, kada ga označava kao izlazak čovjeka iz neponuljetstva za koje je sam kriv, a pod nepunoljetstvom Kant razumijeva nemoć da se služimo vlastitim razumom bez vodstva nekog drugog. Filozofiju stoga treba razumijevati kao okuraženost i spremnost da se misli, te da se na racionalan način da uvid u stanje stvar.

Upravo takva jedna spremnost da se razumski misli i pomoću razuma da smislen opis svijeta iznjedrila je možemo reći temeljni filozofski pojam, naime pojam arhe (počela). Značaj prekida sa mitskim pričama i takvim „mišljenjima“ u objašnjavanju stvarnosti vidi i Niče kada u svojoj knjizi *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka* propituje vrijednosti i stavove filozofa do Platona. Propitujući vrijednost Talesova stava da je počelo svih stvari *voda*, Niče navodi tri razloga zbog kojih takvo Talesove tvrdjenje trebamo smatrati filozofskim, a kao takvo i vrijednim: „Jeste i to iz tri razoga,

---

¹² Kaufman, Valter, *Tragedija i filozofija*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1989.

prvo: zato što taj stav kazuje nešto o počelu stvari; drugo, zato što to on čini bez slike i bajke, i najzad treće – zato što je u njemu sadržana misao.“¹³

Značaj Talesova stava je prema Niču dakle trojak, i „štaviše Talesova misao – i posle saznanja da je ona nedokaziva – ima svoju vrednost upravo u tome što u svakom slučaju nije bila iskazana ni kao mit ni kao alegorija.“¹⁴ Ovdje nam je jasna namjera Ničea u njegovoj ocjeni istine, naime, ona ne mora biti dokaziva, čak štaviše, misao kao što je slučaj sa Talesovom ne mora biti ni tačna, ali njena važnost je u tome da je ona izrečena posredstvom korištenja razuma, a ne mitskih ili religijskih ubjeđenja.

Problematizirajući mišljenja jonskih filozofa, Niče govori o nasljedniku Talesa, Anaksimandru kao o filozofu koji puno „razgovjetnije“, a Niče hoće reći misaono smislenije govori o počelu svih stvari. Uzimajući za počelo apeiron¹⁵, „Anaksimandar je htio iskazati ono što izmiče određenju, što se ne može kvalificirati.“¹⁶

Ocjenjujući Anaksimandrov stav kao beskonačni proces stvaranja i vraćanja u propadanje, te da bi se iz propadanja ponovno vratilo u proces stvaranja, označavajući samo počelo kao neuništivo i nepropadivo, Niče tvrdi da: „Nikada neko biće koje posjeduje određena svojstva i iz njih se sastoji ne može da bude počelo i princip stvari, ono što zaista bivstvuje – zaključio je Anaksimandar – ne može da posjeduje nikakva određena svojstva.“¹⁷

Vrijednost Anaksimandrovog stava leži i činjenici da se je „uobičajeno da se kovanica „apeiron“, objašnjava kao kombinacija prefiksa „a“ koji znači „ne“ i imenica „peirar“ ili „peras“, koje znače „granicu“, „kraj“, „ograničenje“. Stoga se najčešće

¹³ Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Apeiron: (grč. Ἀπείρων) neograničeno, beskonačno. Miletski je filozof Anaksimandar (6. st. pr. n. e.) naučavao da je sve nastalo iz iskustveno neodredivog prapočela (apeiron), i u nj se vraća. Sve postojeće nastaje neprestanim izdvajanjem suprotnosti, npr. Toplog i hladnog, suhog i vlažnog, krutog i pinovitog (vatrenog). U apeironu nisu sadržane gotove stvari, nego se sve događa procesom i kretanjem. Apeiron je vječan „da ne bi prestalo postojanje“, zatim „apeiron je bez starosti, ne umire i ne propada“. Učenjem o suprotnostima Anaksimandar je postao preteča dijalektičara Heraklita. (Izvor: Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1965.)

¹⁶ Marić, Damir, *Anaksimandar*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2014.

¹⁷ Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

smatra da riječ „apeiron“ znači „ono što nema granica“, „bezgranično“, „beskonačno“, „neodređeno“.¹⁸ Dajući takve karakteristike počelu Anaksimandar jasno pravi razliku između materijalnog svijeta i nadosjetilnosti, te ga kao takvog možemo vrijednovati i kao prvog metafizičara – „najvažnija karakteristika ovakvog Anaksimandrovog stava leži u tome da je po prvi put napravljen korak od konkretnog ka apstraktnom, odnosno što je danu osjetilnost objasnio pojmom. Anaksimandar je napravio veliki napredak time što je apeiron odijelio od svih osjetilnih oblika materije i što je svijet iskustva pokušao objasniti zbiljom s one strane iskustva.“¹⁹

Kao najbitniju ličnost filozofa uz Anaksimandra, Niče navodi Heraklita, koji jasno odjeljuje svijet mita, od svijeta racionalnosti: „ovaj svet (jedan) isti za sva bića nije uredio niko od bogova i niko od ljudi, nego je uvek bio, jeste i biće večito živa vatra koja se posle određenog perioda pali i posle određenog perioda gasi.“²⁰ Odjeljujući svijet bića od svijeta bogova, Heraklit čini ono što Niče smatra zadaćom svoje filozofije, da životu vrati životnost, koju mu je oduzelo platonističko filozofiranje i smještanje istine u drugi – nadosjetilni svijet. Stoga je „Heraklit bio prvi filozof koji je filozofiju s puta kosmologije skrenuo na stvari koje imaju veze sa životom na zemlji.“²¹

Određujući svijet kao mjesto vječito žive vatre, stalne promjene i borbe, Heraklit predstavlja duh helenske filozofije, i mjesto sa kojeg Niče možemo reći crpi svoje filozofsko učenje. Tumačeći njegov stav o svijetu kao vječnoj promjeni, Nietzsche kaže: „ako bi čovek ushteo da Heraklita upita zašto nije vatra uvek vatra, zašto je čas voda, čas zemlja, on bi samo odgovorio: „To je igra, ne uzimajte je suviše patetično, a pre svega ne moralno.“²² O pojmu igre, i nužne borbe, onakvu kakvu je Heraklit i Niče misli (ne kao moralne kategorije), nego kao kategorije i načina bivstvovanja govorit ću u poglavlju 6. kada bude riječi o agonu.

---

¹⁸ Marić, Damir, *Anaksimandar*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2014.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Heraklit, Helderlin, Niče, Hajdeger, *Pevanje i mišljenje*, Moderna, Beograd, 1990.

²¹ Heraklit, *Fragmenti*, Moderna, Beograd, 1990.

²² Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

4. Filozof, mudrac vs. život

Predmet bavljenja ovog poglavlja biće razlike u načinima tumačenja i razumijevanja života sa jedne strane filozofa i mudraca sa druge. Počevši od Ničeovog stava da period u kome su mudraci djelovali i mislili prestaje sa Platonom označujući da filozofima od tog vremena nedostaje nešto suštinsko, odatle se kao potreba javlja tumačenje onog suštinskog u filozofijama filozofa prije Platona, „S Platonom počinje nešto sasvim novo .... od Platona filozofima u poređenju s onom republikom genija od Talesa do Sokrata nedostaje ono suštinsko.“²³

U toku izlaganja problema i odnosa između *filozofija mudraca* i *filozofija filozofa* poseban naglasak će biti na zahtjevu koji je Niče stavio pred filozofiju, te je na taj način učinio odgovornom za sam život „Poslije njega (Nietzschea), filozofija više nije mogla imati karakter konačnog znanja .... on je filozofiju vratio mudrosti, uzimajući je za mogućnost interpretiranja, otvorenog značenja u kojem nije moguće uspostaviti konačni smisao.“²⁴

Suštinsko razlikovanje u učenjima filozofa – mudraca, prije Platona i onih nakon njega (filozofa), ali i samog Platona, možemo označiti time da je kod prvih pristuno kantovski rečeno jedinstvo teorijskog²⁵ i praktičkog²⁶ uma, dok je kod potonjih jasna razlika između onog teoretskog i praktičkog djelovanja. Upravo na tome tragu, Niče uzore svoga mišljenja pronalazi u filozofima – mudracima prije Platona, jer kod njih takva granica i podjela između teorije i prakse ne postoji. Niče za Anaksimandra u knjizi *filozofija u tragičnom razdoblju Grka* o tome jedinstvu kaže sljedeće: „Živeo je

---

²³ Ibid.

²⁴ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

²⁵ Teorijski: ono što se odnosi na teoriju. Taj se pojam uzima ponajviše u suprotnosti s pojmom praktički, a znači: što se promatrajući ili misaono (apstraktno) odnosi prema određenom predmetu, bez obzira na mogućnost primjenljivosti toga i takvog gledanja i znanja u praksi. (Izvor: Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1965.)

²⁶ Praktički: ono što se odnosi na praksu, na djelovanje u službi života. Inače pojam praktički određuje ponašanje – tada se govori o praktičkim principima morala i onih znanosti koje se bave bilo kakvim djelovanjem, praksom – praktičke znanosti. (Izvor: ibid.)

kao što je pisao, govorio je tako svečano kao što se oblačio, podizao je ruku i spuštao stopalo kao da je ovaj život tragedija i kao da je on rođen da uzme učešća u njoj i igrajući ulogu junaka.²⁷ Odatle Niče zaključuje da „drugi narodi imaju svece, Grci imaju mudrace.“²⁸

Fink tumačeći Ničeovu filozofiju kao filozofiju života koja je svoje uzore imala u filozofijama prije Platona, i koji je svoju žustru kritiku uputio ka Platonovom filozofiranju i njegovom kasnijem prihvatanju u evropskoj misli tvrdi da Niče „vidi u Grcima smjelu odvažnost za očevidnost filozofijskog života, sve do u stil odijevanja, stvaralački čin u kojem se javlja nova forma života.“²⁹ Upravo jedan takav Helen, je ponajviše uticao na Ničeovu filozofiju, i u tome se slaže većina interpretatora, riječ je o Heraklitu, koji i sam kaže „sve što se može videti, čuti, naučiti – tome ja dajem prednost.“³⁰ Govoreći o Grcima i njihovim mudracima, Niče naglašava njihovu volju za životom i njihovo uvažavanje života kao jedino mogućeg načina bivstvovanja u kome se istina otkriva u stalnoj promjeni, te nezasitivi nagon za saznanjem koji se ogleda u njihovoj želji da „ono što su naučili, su želeli istog časa i da dožive.“³¹

Kao rušioca grčkih vrijednosti i glavnog krivca za dekadenciju Helade, Niče okrivljuje Sokrata, te odatle upućuje kritike Sokratu, sokratovskom modelu čovjeka, i na svaku filozofiju koja je metafizika, na način Platonove metafizike, koja istinu o zbiljskom svijetu stavlja u jedan drugi, nadosjetilni svijet, svijet ideja.³² Sa pojavom Platonove filozofije, možemo označiti period sa kojim počinje rastakanje životne mudrosti u njena od tada dva teško spojiva dijela – praksu i teoriju.

²⁷ Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

²⁸ Ibid.

²⁹ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

³⁰ Heraklit, Helderlin, Niče, Hajdeger, *Pevanje i mišljenje*, Moderna, Beograd, 1990.

³¹ Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

³² Ideja (grč. idein = vidjeti, odnosno: idea i eidos = lik, izgled, lice, spoljašnost, forma.) Prenijeto sa osjetilnog na misaono područje, ideja označuje misaoni uzor ili paradigmu. U platonovoj filozofiji ideje su nepromjenjivi uzori stvari, i važe kao jedini bitak. Samo su duhovno vidljive, a ne osjetno. Sve što jeste samo je sjena ideja. Platon nigdje nije dao definiciju ideje. (Izvor: , Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1965.)

Sokratizam i Sokratovko *znanje* i odaljšavanje od mudrosti svoju afirmaciju dobija u Platonovoj filozofiji, a „sokratizmom zahvaća Nietzsche jedan ljudski osnovni stav, ovaj odnošaj spram bića koji se naziva znanost³³.“³⁴ Znanje odatle predstavlja prijetnju životu i nastoji da sam život utamniči u pojmove, te da istinu o životu smjesti u područje vanosjetilnog, što za Ničea predstavlja huljenje nad životom. „Znanje se suprotstavlja životu, ali zato što izražava jedan život koji protivreči životu, jedan reaktivni život koji upravo u znanju nalazi sredstvo da očuva svoj tip i osigura njegovu pobjedu.“³⁵

Reaktivni život kako ga Gilles Deleuze naziva nastaje kao zamjena i utjeha slaboj volji koja nema dovoljno snage da se suprotstavi životu, stvarajući jedan ideirani svijet onostranosti, pri tome rušeći već postojeći. Odatle „vjerovanje u istinu o nekom drugom, idealnom, time i boljem svijetu, u konačnici je bjekstvo od suočenja sa istinom zbiljskog svijeta. Ovo je bjekstvo potrebno slaboj volji za moć, onoj koja nema snage da odgovori na izazove života i koja u svojoj nemoći, kao odgovor i spas želi kastrirati život.“³⁶

---

³³ Znanost: u najširem značenju, skup svih sustavno metodski stečenih i uobličjenih znanja te djelatnost kojom se stječu takva znanja. U užem smislu, skup znanja dobivenih nekom od znanstvenih metoda, te racionalna djelatnost predviđanja i objašnjenja pojava u okolini (znanstveno znanje) koja se ostvaruje svođenjem pojedinih pojava pod univerzalne zakone. Predviđanje i objašnjenje omogućuje kontrolirano usmjeravanje i korištenje sličnih pojava u budućnosti. U antičkoj filozofiji nije bilo formalnoga razlikovanja znanosti i filozofije. U ranoj novovjekovnoj filozofiji (R. Bacon) izdvaja se jasan smjer unutar filozofije, temeljen na empirijskoj i matematičkoj metodi, ali inferioran drugim granama filozofije temeljenim na racionalnoj introspekciji i teološkoj kontemplaciji. Kasniji naglasak na iskustvenom sustavnom potvrđivanju i opovrgavanju matematičkog modela (G. Galilei, I. Newton) apstrahiranih iz sustavno prikupljenih podataka pokreće izdvajanje (prirodne) znanosti iz filozofije i njezino ustoličenje kao samostalne racionalne djelatnosti. U XX. st. takvo viđenje kulminira u pozitivizmu (Bečki krug), koji je zagovarao prvenstvo znanstvena objašnjenja u svim područjima ljudskog iskustva. Nešto poslije javlja se i pesimističnija kritika (J. H. Poincaré), koja upozorava na dozu konvencionalizma u znanstvenim pojmovima, te na ukupnu pododređenost znanstvene slike svijeta u odnosu na cjelokupno iskustvo (W. V. O. Quine). (Izvor:<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67353>)

³⁴ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

³⁵ Delez, Žil, *Niče i filozofija*, Plato, Beograd, 1999.

³⁶ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

Sada biva jasno zašto se kada je riječ o Niče, cijela njegova filozofija označava kao kritika spram svih postavljenih vrijednosti. Niče, „označen kao sumnja da je ovaj put bio put bludnje“³⁷, da je cijeli put čovjeka zapravo bio jedna zabluda i grešno skretanje spram života u onostranost. Metfizika označena kao zabluda se odatle za Ničea treba biti nešto što treba prevladati i postaviti temelje za jednu novu životnu filozofiju. Odatle proizilazi pogrešnost izvanživotno određenog i metafizički ustrojenog filozofiranja i života od Platona i novog vijeka te on „za Nietzschea predstavlja simboličku slabost duha koji bježi od istine, sklanjajući se pred zbiljnošću on gradi svijet onostranosti u kojem se doslovno gradi koncept izbavljenja od životnih problema. Rušeći važeće tablice vrijednosti, Nietzsche zahtijeva reformaciju antičkog pogleda na svijet.“³⁸

Gradeći svoju kritiku i neslaganje spram takvog metafizičkog ustrojstva života, Niče, kako nam Fink u svojoj knjizi *Nietzscheova filozofija* i sam predstavlja reinkarnaciju jednog Helena – mudraca, „On egzistira mislilački, on živi svoje mišljenje i misli svoj život.“³⁹ Niče u svojoj kritici ne namjerava da rješava pitanja ljudskog bivstvovanja i da daje odgovore na to šta je čovjek i kako treba da živi, vrijednost njegova „postavljanje pitanja o čovjeku za Nietzschea nije bitno kao pokušaj davanja odgovora na enigmu ljudskog bivstvovanja, nego važnost ima u cjelini problema transformacije zapadnoevropske kulture koja se toliko odaljila od instikata života, da je postala prijetnja životnosti uopće.“⁴⁰

Udaljavanje od instikata i poriva života je zapravo ono što Niče označava kao uzrok sve dekadencije i nihilizma koji proističe iz platonističke metafizike, stoga on u *Tako je govorio Zaratustra*, upućuje na ponovno vraćanje zemlji i ostajanje u vjernosti spram nje, „Preklinjem vas, braćo moja, ostajte verni zemlji, i ne verujte onima koji vam govore o nadzemaljskim nadama.“⁴¹ Nadzemaljske nade predstavljaju metafizičke utjehe, slične mitovima – terapeutsko sredstvo koje ublažava težinu života i postojanja.

³⁷ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

³⁸ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

³⁹ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

⁴⁰ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

⁴¹ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

Stoga je nužan obračun sa metafizikom, a „metafizika, tj.za Ničea zapadna filozofija pojmljena kao platonizam, dokrajčena je. Niče svoju vlastitu filozofiju razumije kao protupokret protiv metafizike, a za njega to znači protiv platonizma.“⁴² Značaj obračunavanja sa uobraziljama metafizike, značajan je jer na taj način oslobađamo i afirmiramo život, rušeći svijet onostranosti, izgrađujući na taj način ono jedinstvo teorijskog i praktičkog, koji na taj način čine životnu mudrost.

Ocrtavajući tako modernog čovjeka rascjepljenog između teorijskog i praktičkog Niče ironično ukazuje na nesreću „što drema u nedrima teorijske kulture koja počinje polako da plaši modernog čoveka te on, uznemiren iz riznice svoga iskustva grabi sredstva da otkloni opasnost .... da pronikne u najdublju suštinu stvari.“⁴³ Pronicanje u najdublju suštinu stvari zapravo i jeste ono što Niče prigovara čitavoj filozofskoj tradiciji (od Platona), koje nema snage da se suoči sa životom, a to suočavanje za Ničea i jeste „suština“. Tako izgubljen u vječnom traganju za vječnim istinama, moderni čovjek nemajući snage, hrabrosti i volje da prizna vlastitu izgubljenost samome sebi, te stoga stanje modernog izgubljenog čovjeka najbolje oslikavaju riječi samog Ničea, koje stavlja u usta modernog čovjeka: „ne znam kuda idem ni otkuda dolazim; ja sam ono što ne zna kuda ide ni otkuda dolazi.“⁴⁴

---

⁴² Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

⁴³ Niče, Fridrih, *Rođenje tragedije*, Dereta, Beograd, 2012.

⁴⁴ Niče, Fridrih, *Antihrist*, Riznica, Beograd, 2011.

5. Tragedija⁴⁵, filozofija⁴⁶ i Grci

Ono što su se iznjedrilo iz helenskog duha, i što je uspjelo da bude svojevrsna zvijezda vodilja cjelokupne zapadne misli, a posredstvom nje (zapadne misli), izvršen je uticaj na čitav kulturni svijet i njegov nazor spram istog, te njegovo moderno određenje jesu tragedija i filozofija. Stoga je neophodno u tumačenju Ničeove filozofije skrenuti pažnju na važnost tragičkog pogleda na život, te načine i izvorišta iz kojih se tragedija oblikovala kao jedina umjetnost koja je u svojoj biti jedino mogućna da afirmiše život, te njenu konačnu smrt i propast usljed racionalizacije i intelektualizacije životnih poriva. Upravo i Niče svoju prvu knjigu *Rođenje tragedije iz duha muzike* započinje sa pitanjem filozofske discipline – *Estetike*⁴⁷ – o porijeklu samog umjetničkog

⁴⁵ Tragedija: (lat. *Tragoedia*, grč. *τραγωδία*, od *τράγος*: jarac + *ὄδη*: pjesma), dramska vrsta zapadne književnosti starogrčkog podrijetla. Spekulacije o načinu njezina nastanka u drugoj polovici VI. st. pr. Kr. temelje se na oskudnim podacima preuzetim iz samih tragedija ili Aristotelove *Poetike*, napisane stoljeće i pol poslije, pa ih se danas uzima s velikim oprezom. Budući da je ostalo sačuvano tek tridesetak od najmanje nekoliko stotina izvedenih tragedija samo tijekom V. i IV. st. pr. Kr. (a one su se izvodile sve do I. st. pr. Kr.), pri čem je vjerojatno da je ono što je preživjelo obilježeno bilo Aristotelovim ukusom ili ukusom aleksandrijskih antologičara helenističkoga doba, današnji se istraživači klone takvih dedukcija i žanrovskih poopcivanja. (Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61974>)

⁴⁶ Filozofija: (grčki *φιλοσοφία*: ljubav prema mudrosti), nastojanje oko temeljnog uvida u ono što jest poradi uvida samog. U širem značenju filozofija označuje čovjekovo sveukupno promišljanje o njegovu duhovnom odnosu prema zbiljnosti,. Filozof nije samo onaj koji ljubi mudrost, već i onaj koji istodobno ljubi taj jasan uvid (*φιλόσο-φος*). Zato se filozofija može razumjeti i kao način krjeposna života na temelju tog uvida i kao temeljni način čovjekova odgovornog odnosa prema svijetu, drugomu i prema samomu sebi. Tijekom svoje duge povijesti filozofija je često mijenjala predmet svojeg interesa, ističući u prvi plan sad pitanje o čovjeku, sad probleme kozmosa, te ispitujući zakone pojavnog ili istražujući uzroke promjenljiva kretanja prirode. (Izvor: Ibid.)

⁴⁷ Estetika: (grčki *αἰσθητική / τέχνη*: umijeće zapažanja, prema *αἴσθησις*: osjetilna zamjedba i *αἰσθάνομαι*: osjećati). Etimološki bi estetika značila »teoriju osjetilne spoznaj«. U filozofiji, disciplina koja kao opća teorija umjetnosti ispituje tijek umjetničkogastvaranja i doživljavanja, prosuđuje vrijednosne sadržaje i oblike umjetničkog djela, njegov izvor i smisao. U takvoj univerzalnoj upotrebi estetika se kao naziv pojavljuje tek s A. G. Baumgartenom, u njegovu djelu *Filozofske meditacije* (1735), kao nova znanost koja tek potrebuje svoje utemeljenje. (Izvor: Ibid.)

djela, pretpostavljajući dva međusobno suprotstavljena principa djelovanja koja se očituju u tvorenju grčke tragedije, koje Niče određuje kao apolonski⁴⁸ i dionijski⁴⁹ princip / načelo: „Estetika će imati veliku korist ako dođemo ne samo do logičkog zaključka nego i do neposredne pouzdanosti shvatanja da je daljni razvoj umjetnosti vezan za dvostrukost apolonijskog i dionizijskog načela, slično kao što naraštaj zaviti od dvojnosti polova, pri neprekidnoj borbi i samom periodičnom pomirenju.“⁵⁰

Oba ova različita nagona teku naporedo, većinom u otvorenom razdoru jedan sa drugim i podstičući se uzajamno na uvijek nova i sve snažnija „rađanja“, da bi u njima nastavili borbu suprotnosti koju „zajednički nazivnik“ i akt umjetnosti samo prividno premošćuje, dok se najzad jednim čudotvornim činom helenske volje spareni ne pojavljuju, te u toj sprezi i borbi konačno rađaju koliko dionizijsko, toliko i apolonijsko umjetničko djelo antičkog života – tragediju. Za Ničea grčka tragedija predstavlja apolonskih izričaj dioniskih težnji i nesputanosti životnog poriva, to Niče zaključuje dalje kroz svoj tekst: „Apolon nije mogao da živi bez Dionisa.“⁵¹

⁴⁸ Apolon: (grč. *Ἀπόλλων, Apóllōn*), u grčkoj mitologiji, sin Zeusov i Latonin, blizanac brat Artemidin, bog sunca (pa zato očičuje i ozdravljuje) i svjetla (*Φοῖβος, Phoibos*: sjajni), zaštitnik proricanja, pjesništva i glazbe, vođa muza (*Μουσᾶγέτης, Mousagētēs*), bog lovaca, pastira i putnika. Rodio se na Delu, kamo je Latona pobjegla pred Pitonom. Oboružan srebrnim lukom, kažnjava smrtonosnim strjelicama, ali i brani od zla; kazuje volju Zeusovu po mnogobrojnim proročijima (glavno u Delfima). Jedan od najstarijih grčkih bogova; njegov kult došao je iz Male Azije, gdje je štovan kao bog stada. Čest motiv u likovnoj umjetnosti. (Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3344>.)

⁴⁹ Dionis: (grčki *Διόνυσος, Diónysos*: Zeusov sin; grčki *Βάκχος, Bákchos*, latinski Bacchus, ime lidijsko-frigijskoga podrijetla), antički bog plodnosti, uživanja, opojnosti i vina, sin Zeusa i Semele. Progonjen od Here, bio je skriven kao gojenac nimfa u Nizi. Opivši se sokom vinove loze, dao je ljudima njezine sadnice i naučio ih da prave napitak, koji – kako se smatralo – potiče stvaralačke snage, druženost, ljubav, zabavu. Krenuo je ovjenčan lovorom i bršljanom na put u daleke zemlje, u pratnji razuzdanih polubožanskih bića: silena, satira, menada, tijada i nimfa. Na svojem trijumfalnom putu, koji simbolizira širenje kulta vina, dopro je sve do Indije. Pustolov, kojega su oteli tirenski gusari, oženio se na Naksu napuštenom Arijadnom, javljajući se kao simbol pijanstva i ljubavnoga zanosa pod različitim imenima (u antičkoj Italiji kao *Liber* ili *Liber pater*) kroza sve civilizacije do danas. U drugome mitu, Dioniz je progonjeno, ubijeno i uskrslo božanstvo, kao i njegov egipatski dvojnjak Oziris. (Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15294>.)

⁵⁰ Niče, Fridrih, *Rođenje tragedije*, Dereta, Beograd, 2012.

⁵¹ Ibid.

Principi o kojima Niče govori u prethodno navedenom citatu su za njega i komponente svakog drugog ljudskog stvaralaštva, odnosno svakog ljudskog života generalno. Na jednoj strani riječ je o apolonijском u čovjeku – Apolon, čuvar poretka, čuvar duhovne ravnoteže i vedrine, te jasne svijesti, ono u čovjeku za šta obično kažemo da predstavlja promišljenost, uređenost, sklad i disciplinu. Sa druge strane kao negacija svega prethodno navedenog nalazi se dionijsko u čovjeku – Dionis – bog prazničnog pijanstva, zanosa, veselog života u kome čovjek izlazi iz tamnice svoga postojanja i ustaljenog života, te se poistovjećuje sa svim oko sebe, sa prirodom koja se neprestano mijenja i preobražava.

Zahtjev koji Niče stavlja pred ova dva principa koja se nalaze u čovjeku jeste njihovo sjedinjavanje i sklad i to pod sredstvom volje, koje tako udružene i sparane rađaju umjetničko djelo antičke kulture. Samo u takvom međusobnom skladu zaključuje Niče se „pred našim pogledima otkriva uzvišeno i slavljeno umjetničko djelo antičke tragedije i dramskog ditiramba, kao zajednički cilj oba nagona, čija se tajanstvena bračna zajednica poslije duge prethodne borbe, proslavila takvim porodom – *Antigonom* i *Kasandrom* u isti mah.“⁵² Za Ničea volja predstavlja onaj akt koji se ogleda u ljudskom životu kao pokušaj uvijek novog stvaranja i preobražavanja, odnosno kao eksperiment koji ima mogućnost da uspije i nije nužno da mora da uspije, ali u toj volji se krije tajna ljudskog života.

Odatle je umjetnost za Ničea kao izričaj borbe, kao jedino validna instanca bilo kakvog govora o životu – vrijednija i važnija od istine, ona se postavlja na suprotnu stranu od istine, „Nije dostojno jednog filozofa da su dobro i lijepo jedno te isto, ako bi dodao i „istinito“, trebalo bi ga išibati. A istina je ružna. Mi imamo umjetnost, da ne bismo propali zbog istine.“⁵³ Odatle „problem estetskog za Ničea nije pitanje teorije umjetnosti, nego se problem umjetnosti razmatra kao problem života.“⁵⁴, te iz toga sljeduje da je jedino život validna instanca vrjednovanja spoznaje, za svaku istinu posebno, te u isto vrijeme, život predstavlja i mjesto na kojem prestaje svako njeno

---

⁵² Ibid.

⁵³ Niče, Fridrih, *Volja za moć*, Dereta, Beograd, 1991.

⁵⁴ Arnautović, Samir, *Filozofijska ishodišta moderne*, Dom štampe, Zenica, 2004.

važenje. Stoga se umjetnost pojavljuje kao uslov opstanka samog života. Život sam za Ničea predstavlja bitak, jer ono što živi je i sam bitak, dalje nema nikakva bitka.

Odatle za Ničea „filozofija se kroz razmatranje estetskog otvara svijetu života i zauzima poziciju budućnosnog i praktičkog mišljenja“⁵⁵, dajući odgovor na pitanje čega je život uopšte vrijedan? Odgovor na to pitanje za Ničea je mogla ponuditi „samo kultura poput grčke kadra je da odgovor na pitanje o tom filozofskom zadatku, samo ona – kao što rekoh – može opravdati filozofiju uopšte jer jedino ona zna i može dokazati zašto i kako filozof nije slučajni putnik što iskrsava čas na jednoj čas na drugoj strani.“⁵⁶ Samo dakle u kulturi kao što je bila helenska, filozofija i tragedija nisu slučajnost, one su ono što određuje njihov duh i njihov život, te „u fenomenu tragičkog vidi on (Ničea) istinsku narav zbiljnosti, estetska tema zadobiva za njega rang fundamentalnog ontologijskog principa; umjetnost, tragičko pjesništvo postaje njemu ključem koji otključava bit svijeta.“⁵⁷

Osnovu tragičkog čini Dionizije – „jedini tragički lik je Dionis – glorifikovani bog što pati.“⁵⁸ Dionizije predstavlja ono individualno – slobodu, a „Individualno jeste jedina snaga sa kojom Niče računa i u kojoj se objektivno ozbiljuje život“⁵⁹ Prikaz boga koji pati, fundirajući na taj način svoju individualnu slobodu, kao što Muminović primjećuje ne pobuđuje osjećanje lijepog, već osjećanje uzvišenog koji „ide uz tragediju u kojoj je bitna strana života jad čovječanstva, vladavina slučaja i zablude, pad pravednih, trijumf zlih, čitav jedan svijet u sukobu sa ljudskom voljom koji nas uvjerava tragičnom katastrofom da je život u biti teški san iz kojeg se na kraju probudimo kada se i osjetimo da smo možda prevareni.“⁶⁰ Osnovu tragičkog ne čine kako to Niče primjećuje riječi, nego djela, čak štaviše riječi junaka iz tragedije ne ocrtavaju snagu duha, kao što imamo dojam da ih dočaravaju likovi iz recimo Tolstojevih romana pri razgovoru sa drugima ili u dubokim zakutcima vlastitog uma u beskrajnim monolozima i odmjeravanju sama sebe. Ono pred čime drhtimo u tragediji su djela, ne riječi, ono što

⁵⁵ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

⁵⁶ Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

⁵⁷ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

⁵⁸ Delez, Žil, *Niče i filozofija*, Plato, Beograd, 1999.

⁵⁹ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

⁶⁰ Muminović, Rasim, *Uvod u filozofiju*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1998.

nam stvara nelagodu jeste smrt Dionisa, koji umire da bi se ponovno mogao roditi. Odlučnost u djelovanju tragičkog junaka – kralja Edipa kada zbori „Moram do dna stvari doć“⁶¹ ili Prometejeva odlučnost „Na sve ja sam evo pripravan.“⁶² – oslikavaju najbolje spremnost da se ispuni tragični usud. Sremnost i hrabrost u djelovanju – da se kaže jedno sveto djetinje, umjetničko „DA“, nalazimo i u Schillerovoj drami *Razbojnici*, kada glavni lik – razbojnik Moor – izriče sveto djetinje, umjetničko „DA“ životu: „Neka mi se zbog toga dive! (*Nakon razmišljanja.*) Sjećam se da da sam na putu ovamo razgovarao sa nekim siromašnim nadničarom koji ima jedanaestero gladne djece – Nagrada od tisuću zlatnika (*na koliko je ucijenjena njegova glava*) obećana je onom tko velikog razbojnika izruči živa – pomoći ću tom čovjeku. (*Odlazi*)“⁶³ Ono što tragedija doista u nama pobuđuje jeste radost postojanja i radost života, svjesni odabir dinizijske patnje i smrti, ili kao što Helderlin kazuje:

„Mi osjećamo radost u tome da se bacamo u noć nepoznatog,

u hladnu tuđinu nekog drugog svijeta,

i, da je to moguće,

napustili bismo oblast Sunca,

i, prodrli iznad granica lutajuće zvijezde.

Ah! Za divlje grudi čovjeka nema zavičaja.“⁶⁴

Odatle proizilazi da živjeti nije ništa drugo nego „kazivanje Da životu, čak i u njegovim najokrutnijim i njemu najviše tuđim problemima; volja za život, u žrtvovanju njegovih vrhunskih tipova veseleći se njegovoj sopstvenoj neiscrpnosti – to sam zvao dionisko, to sam razumevao kao most prema psihologiji tragičkog pesnika. Ne da bi se užasi i sapatnje, ne da bi se žestokim pražnjenjem očistilo od nekog opasnog afekta, kako je to Aristotel pogrešno razumevao, nego da bi se ponad užasa i sapatnji sam bilo

⁶¹ Sofoklo, *Kralj Edip, Antigona*, Biblioteka Dani, Sarajevo, 2005.

⁶² Eshil, Sofoklo, Euripid, *Grčke tragedije*, Globus media, Zagreb, 2004.

⁶³ Schiller, Friedrich, *Razbojnici*, Školska knjiga, Zagreb, 1974.

⁶⁴ <http://www.popboks.com>

večna radost postojanja – ona radost koja u sebe uključuje još i radost u uništavanju.⁶⁵ Svhaćena na ovaj način kako navodi Gilles Deleuze interpretirajući Ničea tragedija je „u neposrednom doživljaju vesela – *te ona* – izaziva strah ili sažaljenje samo kod tupavog gledaoca, kod bolesnog slušaoca ili moralizatora koji od nje očekuje da mu obezbedi ispravno funkcionisanje njegovih moralnih sublimacija ili medicinsko očišćenje.“⁶⁶

Ono što karakteriše takvo tragično djelovanje, kao zadatak da se ispuni misija života jeste „postojanje i prolaženje, građenje i rušenje, bez ikakve moralne odgovornosti u večito istoj nevinosti koju poseduju u ovom svetu samo igra umetnika i deteta.“⁶⁷ Odaljavanje od zemlje i života za Ničea predstavlja dekadenciju same grčke kulture, filozofije i tragedije kao onog što predstavlja suštinu Helena i znak slabljenja samog života, „a kao glavni protivnik helenskog zanesenjačkog životnog poriva označen je Sokrat i njegov racionalizam – „protufenomen tragičkom viđenju svijeta, dubokom pogledu u srce svijeta jeste sokratizam, uspon gospodstva onog „logičkog“, racionalne umnosti koja nema više oko za ono što buja iza svih likova, za „život“ koji ih obrazuje i razara.“⁶⁸

Kraj grčke tragedije za Niče vidi u Euripidovim tragedijama, koje su epistemološku građu za svoju izgradnju imale u sokratovskoj racionalizaciji i moralisanju, te je stoga Euripidova tragedija tvrdi Niče imala dva svoja vjerna gledaoca – Euripida, kao zaljubljenika u svoje djelo, i Sokrata kao drugog gledaoca. Stoga je moguće govoriti o svojevrsnoj „euripidizaciji filozofije“ sa jedne strane, ali i sokratizaciji tragedije“ sa druge strane – što u oba slučaja za Ničea znači kraj kako za filozofiju, tako i za tragediju. – „racionalizacija umjetnosti za Ničea ima dalekosežan značaj slabljenja života „udaljavanja od zemlje“ i put u svijet ideja kroz odvajanje od materijalnosti i bića zbiljnosti svijeta“⁶⁹

Grčka tragedija je u svome izvornom obliku sadržavala samo Dionisove patnje, te je zapravo jedini junak na pozornici bio upravo Dionis – bog koji pati. Međutim sa

⁶⁵ Niče, Fridrih, *Ecce homo*, Grafos, Beograd, 1985.

⁶⁶ Delez, Žil, *Niče i filozofija*, Plato, Beograd, 1999.

⁶⁷ Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

⁶⁸ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

⁶⁹ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

istom izvjesnošću sa kojom to tvrdimo, primjećuje Niče „može se tvrditi da nikad sve do Euripida, Dionis nije prestajao da bude tragični junak, a da su svi slavni likovi helenske pozornice, Prometej, Edip..., samo maske ono prvobitnog junaka Dionisa.“⁷⁰ Budući da su svi helenski junaci grčkih tragedija, zapravo samo maske Dionisa samog, i da njihove patnje, zapravo predstavljaju njegove patnje, tako je i onaj koji ga je protjerao sa grčke pozornice – Euripid – isto tako samo maska – „božanstvo što je progovorilo iz njega nije bio Dionis, pa ni Apolon, nego jedan sasvim novorođeni demon, po imenu Sokrat. To je nova suprotnost: dionisko i sokratsko načelo, a umetničko delo helenske tragedije propalo je u tom sukobu.“⁷¹

U Sokratu, Niče vidi glavnog protivnika filozofije i grčke tragedije, Euripid se na taj način pojavljuje samo kao instrument Sokratova racionalizma, i stoga ga Niče označuje kao dekadenta, i nagovještatelja kraja i kraha grčke kulture. Namjera njih dvojice, kao najvećih zaljubljenika i međusobnih poštovalaca svoga zanata i rada jeste „izlučiti iskonski i svemoćni dioniski elemenat iz tragedije pa je u čistom i novom obliku izgraditi na temeljima nedioniske umjetnosti, običaja i posmatranja sveta“⁷²

Taj novi oblik izgradnje umjetnosti i svijeta, jeste umnost, umnost protiv instinkata, protiv poriva života, protiv volje za životom, i protiv života samog. To je njena prva (*epikurovska*) smrt kao rezultat Sokratove dijalektike tvrdi Gilles Deleuze interpretirajući Ničea, ona također „umire drugi put od hrišćanstva. I treći put pod udruženim udarcima moderne dijalektike i Vagnera lično.“⁷³ Sokrat se na taj način pojavljuje kao „znak opadanja kao oruđe grčkog mlitavljenja, kao prvi put, prepoznati tipični decadent. „Umnost“ protiv instinkta. „Umnost“ po svaku cenu kao opasna, kao sila koja potkopava život.“⁷⁴

---

⁷⁰ Niče, Fridrih, *Rodenje tragedije*, Dereta, Beograd, 2012.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

⁷³ Delez, Žil, *Niče i filozofija*, Plato, Beograd, 1999.

⁷⁴ Niče, Fridrih, *Ecce homo*, Grafos, Beograd, 1985.

6. Agon⁷⁵

Da bi razumijevanje prijesokratske filozofije, i tragedije kao krunske umjetnosti starih Grka, bilo jasnije i time potpunije, neophodno je za cilj ovog rada se se pozabavimo i pojmom *agona* i *agonalnog* kod Grka, stoga će se ovaj dio rada poglavito baviti takmičarskim (borbenim) odnosno agonalnim kod Grka, a što je kao rezultat dalo da upravo filozofija, tragička umjetnost, retorika, a što ne kazati i sport svoje kao rodni *topos* imaju stari grčki svijet. Svjedočanstva o borbi i takmičenju, te sukobu suprotnosti najbolje nam je dao Heraklit „Ono što je jedno drugom suprotno sjedinjuje se i iz različitih zvukova nastaje najljepša harmonia i sve postaje borbom.“⁷⁶ Interpretirajući agonalno kod Grka Miloš Đurić kaže da je: „Helenima agonski život bio drugo disanje. Heleni su umirali s verom da će u zagrobnom životu gledati nadmetanja i sami se nadmetati.“⁷⁷

Agon shvaćen kao borba i takmičenje odnosno natjecanje odatle se ispostavlja kao način bivstvovanja starih Grka, i da van okvira takmičenja nema govora o bilo čemu što je grčko, odatle možemo postaviti tezu, da biti Grkom znači i biti spreman na borbu, na izazove koji nam se suprotstavljaju, na pobjedu, i što je možda puno važnije i sam poraz kao sastavnicu takmičenja i borbenog duha. „Iz rata suprotnosti nastaje sve

---

⁷⁵ Agon (grč. *ἀγών*: borba, natjecanje). 1. U antičkoj Grčkoj, natjecanje na javnim svečanim priredbama. Agoni su se obično dijelili na gimnastičke, hipičke (natjecanje u vožnji i jahanju) i glazbene (natjecanje u glazbi, pjesništvu i plesu). Najznamenitiji su panhelenski agoni na olimpijskim, istamskim, pitijskim i nemejskim natjecajima. Nagrada je pobjedniku maslinov, lovorov ili bršljanov vijenac. 2. U kazališnom životu Helade, natječaj kojim su se odabirala djela za izvedbu, njihovi tumači i sama izvedba tragedija ili komedija, jer su se njihovi pjesnici međusobno natjecali za prvu nagradu. Po agonu i nazivi za glumce: protagonist, deuteragonist, tritagonist (prvi, drugi, treći glumac). 3. U staroj antičkoj komediji treći tradicionalni dio, nakon paroda a prije parabaze; rasprava između dvojice glavnih junaka, zastupnika suprotstavljenih načela koja su u korijenu komičnoga sukoba, pri čemu svaku stranu podupire polovica kora. Neke komedije nemaju agon u formalnom smislu, nego neki ekvivalentan prizor. (Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=814>)

⁷⁶ Heraklit, *Fragmenti*, Moderna, Beograd, 1990.

⁷⁷ Ibid.

postajanje .... nadmetanje večno traje. Sve se zbiva shodno tom sukobu i upravo taj sukob obelodanjuje večnu pravednost.“⁷⁸

Iz razumijevanja grčkog shvatanja agona, biće nam jasnije i samo Ničeovo stalno pozivanje na Helene kao uzore koje trebamo da slijedimo u vođenju svoga života. Zaratustrini pozivi na sukob sa samim sobom, te razručavanje sa idolima nakupljenim kroz čovjekovo vrijeme zablude, ne predstavljaju ništa drugo nego poziv za oslobađanje agonalnog u nama. Agonalno pretpostavlja spremnost na promjenu, a promjene se čovjek uslijed zatumljavanja životnih nagona i porobljavanja samog života najviše boji, odatle Niče sam za sebe kaže služeći čovjeku kao mudrac i primjer: „ja se menjam odviše brzo: moje danas pobija moje juče.“⁷⁹ Prepoznavajući taj licemjerni strah od promjene u srcima ljudi Niče nastavlja Zaratustrin govor: „vidi te poštenjake i pravednike! Koga mrze najvećma? Onoga, koji im razbija tablice vrijednosti, razbijača, razbojnika – a to je onaj koji stvara.“⁸⁰

Raščlanjivanjem pojma *agona*, i gledanje od čega se ono zapravo sastoji, šta u sebi pretpostavlja, dolazimo do dvije ključne odrednice tog pojma, a to su *djelovanje*⁸¹ u prvom redu, te *stvaranje*⁸² što ćemo odrediti kao rezultat djeovanja. Na tragu Heraklitova stava da „menjajući se, otpočiva.“⁸³, Niče ustvrđuje da „celokupna suština stvarnosti je samo delovanje, i kako za stvarnost ne postoji nikakv drugi modus bića.“⁸⁴ Stavljajući svu suštinu stvari u djelovanje Niče čovjeka ponovno vraća u centar, jer je

⁷⁸ Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

⁷⁹ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Djelovanje: aktivno odnošenje čovjeka spram svijeta, koje je već Aristotel razlikovao od teorijskog ili kontemplativnog i od poetičkog ili proizvodnog odnošenja. Kao i ova dva, i djelovanje pretpostavlja aktiviranje stanovitih umnih, voljnih i emocionalnih čovjekovih potencijala. Djelovanje je jedan od pojavnih oblika slobode volje i čovjekove svrhovite djelatnosti. Djelovanjem čovjek ne samo što ozbiljuje svoja bitna svojstva, nego njime istodobno utemeljuje svoju osobnu ćudorednost i ćudorednost zajednice uopće (Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15581>.)

⁸² Stvaranje (stvaralaštvo): (lat. creatio) izvorna djelotvorna snaga u čovjeku, po kojoj on može da ostvaruje nove tvorevine na području tehnike, umjetnosti, znanosti, i uopće civilizacije i kulture. (Izvor: Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1965.)

⁸³ Heraklit, *Fragmenti*, Moderna, Beograd, 1990.

⁸⁴ Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

on jedini koji umije svjesno da djeluje, te da na taj način razumijeva i cjelokupnu suštinu svih stvari. Na taj način Niče stavlja pred čovjeka stari grčki zahtjev o spoznavanju samoga sebe, koji implicira ponovno vraćanje životu a koje je zastranilo usljed pojmovnog i metafizičkog pokušaja objašnjavanja svijeta i života.

Ničeo Zarathustra uzvikuje: „Ja sam ono što jednako treba sebe samo da prevađuje.“⁸⁵ Postavlja se pitanje, kakve je prirode Ničeovo „*Ja sam*“ u njegovu navedenom stavu, to „*Ja sam*“ je JASTVO (sebstvo) – intuitivnog čovjeka –, stvaraoca novih vrijednosti, ili kako to Fink primjećuje u svojoj knjizi *Nietzscheova filozofija*: „Za Ničea je intuitivni čovjek, umjetnik, viši tip nasuprot logičaru i znanstveniku. Niče ga vidi uvijek u borbi sa pojmovnim konvencijama, on nije više vođen pojmovima nego intuicijama.“⁸⁶ Postojanje agona i agonalnog duha u čovjeku odatle se ispostavlja kao svojevrsan temelj, na kome čovjek gradi svoj život, te na taj način premošćuje vječno nezadovoljstvo životom, dajući mu na taj način vrijednost, i pri tome otkrivajući nove.

Shvaćen na ovakav način, pojam agona nam pomaže i pri razumijevanju Heraklitova stava: „valja znati da je rat opšti, i da je pravda – zavada, i da sve biva na osnovu zavade (razdora), i da tako treba da bude.“⁸⁷ Objašnjavanje svijeta iz njegove antitetičnosti, sukoba suprotnosti kod Heraklita nam pokazuje važnost agona i takmičenja za stare Grke, jer njima suprotnosti nisu predstavljale nešto od čega su izmicali, već nešto sa čime su se borili, nešto čemu se se suprotstavljali, te se na kraju sa time i *mirili*, postajući nešto drugo, pronalazeći nove vrijednosti u promjeni. Odatle Niče i naglašava važnost sukoba suprotnosti i rata: „vi treba da volite mir kao sredstvo za nove ratove. I više kratki mir nego dugi.“⁸⁸

Grci su simbol nepomirljivosti sa trenutnim stanjem i stalnog nezadovoljstva sa postojećim znanjem, oni u svakom trenutku svoga života nastoje iznaći načine koji će im omogućiti da djeluju i da stvaraju nove vrijednosti. Govoreći o traganju za znanjem i neobuzdanoj težnji ka znanju Niče ustvrđuje da je „po sebi svaka težnja za saznanjem –

---

⁸⁵ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zarathustra*, Grafos, Beograd, 1987.

⁸⁶ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

⁸⁷ Heraklit, Helderlin, Niče, Hajdeger, *Pevanje i mišljenje*, Moderna, Beograd, 1990.

⁸⁸ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zarathustra*, Grafos, Beograd, 1987.

po svojoj biti – izgleda kao večno nezadovoljena i nezadovoljavajuća.“⁸⁹ Nezadovoljstvo rađa smjelost, smjelost koja se takmiči sa onim *trenutnim*, koja se tome suprotstavlja i koja ga pobjeđuje - „jer smelost najbolje ubija – smelost koja napada, iz svakog napadaja odjekuje zveket igre.“⁹⁰ Heraklitovski kazano, na taj način čovjek biva najbliži sam sebi ukoliko se smjelo bori, te ukoliko pri toj borbi dosegne ozbiljnost djeteta koju dijete posjeduje kada se igra.

Sušтина агонског се очитује у промјени, а промјена значи htjeti snagom volje stvoriti nove vrijednosti, htjeti prevladati sama sebe, jer „čovjek je biće što prevladava sebe sama.“⁹¹ Odatle se agon ispostavlja kao ključ razumijevanja grčkog života i kulture, htjeti nešto novo, promijeniti sebe, suprotstaviti se svijestu – biti slobodan – upravo tako djeluje i tragički junak, koji predstavlja stvaraoca novih vrijednosti. On stvara svoju slobodu, potvrđuje je tako što djeluje, i ima hrabrosti da ide putem koji niko nije išao prije – „u htijenju se potvrđuje sloboda stvaraoca. Bit je stvaranja uvijek prevladavanje – u vremenu gradi stvaralac uvijek dalje van preko sebe, razbija što je bio, i traži što on još nije.“⁹² Ključna stvar koja se do sada u tekstu samo spominjala jeste *volja*, koja se ispostavlja kao princip agonalnog djelovanja, kao podloga iz koje se očituju djela onih koji imaju dovoljno hrabrosti da je slijede, stoga će upravo volja biti predmetom narednog poglavlja. Volja je kako kaže Nietzsche najčistija kod onih „koji hoće da stvaraju više od sebe.“⁹³

Oni koji stvaraju više od sebe – stvaraoci novih vrijednosti jesu umjetnici, jer njihova umjetnost ide u pravcu izvorne životne istine, njihovo djelovanje ide u susret „novog razumijevanja svijeta.“⁹⁴ Istinu koju nam umjetnici otkrivaju je ona po kojoj treba da mjerimo i vrednujemo sam život – ona je ono što nas primorava da pri sukobu sa samim sobom i svijetom oko sebe otkrivamo sebi šta smo i ko smo, te da u životu pronađemo nove vrijednosti – bez straha od greške: „plemeniti čovek ne greši, to hoće da nam kaže dubokoumni pesnik, neka zbog njegovih postupaka i propadne svaki

⁸⁹ Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

⁹⁰ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

⁹¹ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

⁹² Ibid.

⁹³ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

⁹⁴ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

zakon, svaki prirodni poredak, pa i etički sve; upravo tim postupcima stvara se viši magijski krug dejstava koji na ruševinama oborenog starog sveta zasnivaju jedan novi svet.“⁹⁵

Život odatle po sebi pretpostavlja *agon* suprotnosti, jer i sam život predstavlja suprotnost smrti, jer „smrt se pokazuje samo na životu, izvan života ona ne postoji.“⁹⁶ Odatle valja zaključiti da *agon*, zajedno sa *voljom* kao podlogom agonalnog djelovanja se ispostavlja kao ključni momenat razumijevanja grčke filozofije i tragičke umjetnosti – koja nas nagoni ka pronalasku novih vrijednosti i jednom poli – koloritnom življenju samog života, a pronalazak novih vrijednosti koji za pretpostavku ima borbu, nije nimalo lagan zadatak, stoga Ničeov savjet izrečen u vidu imperativa označava samu težinu stvaralačkogg zadatka: „Imperativ: „budite tvrdi!“ najdublja izvesnost o tome da su svi tvorci tvrdi jeste autentični znamen neke dioniske prirode.“⁹⁷

---

⁹⁵ Niče, Fridrih, *Rođenje tragedije*, Dereta, Beograd, 2012.

⁹⁶ Heraklit, *Fragmenti*, Moderna, Beograd, 1990.

⁹⁷ Niče, Fridrih, *Ecce homo*, Grafos, Beograd, 1985.

7. Volja za moć

Ono što se do sada u tekstu samo spominjalo, te samim time i nije dobilo zadovoljavajuću eksplikaciju jeste pojam volje za moć, stoga će upravo *volja za moć*, biti problematizirana na narednim stranicama – kao posebno poglavlje ovog rada. Nakon što sam u radu do sada govorio o određenju filozofije pretsokratskog perioda, te o nastanku i određenju tragičke umjetnosti, te o pojmu *agona* – koji je kao što smo uvidjeli ključni za razumijevanje helenskog života i kulture. U prethodnom poglavlju je spomenuto da je volja za moć zapravo princip agonalnog, te samog djelovanja i stvaralačkog akta. Odatle volju za moć valja odrediti kao podlogu i princip svakog ljudskog djelovanja, svakog htijenja, te same *slobode*⁹⁸ kao pretpostavke bivanja čovjekom – odatle Niče postulira Zaratustrin nauk o volji – „htenje oslobađa: to je prava nauka o volji i o slobodi – njoj vas dakle uči Zarathustra.“⁹⁹

---

⁹⁸ Sloboda: (grčki *ἐλευθερία*, latinski *libertas*), stanje u kojem subjekt (jedinka ili društvo, skupina) zadržava mogućnost djelovanja neovisno o svakoj nuždi, unutrašnjoj (npr. moralne norme) ili vanjskoj (npr. društveni zakoni); filozofski pojam slobode obuhvaća u ontologiji bitak i postojanje radi samoga sebe i s tim u vezi, u spoznajnoj teoriji princip znanja radi samoga znanja; u etičkom i antropološkom smislu, sloboda je mogućnost slobodnog odlučivanja i djelovanja, tj. izbor između više odluka, kao i mogućnost samoodređenja čovjeka, nasuprot ovisnosti o vanjskoj prisili. Filozofsko mišljenje o slobodi izvorno se razvija iz shvaćanja o nužnosti, sudbini i slučaju zbivanja u svemiru. Kod starih se Grka prvi put sustavno razvija misao o slobodi, prvenstveno kao političkoj slobodi, slobodi građanina, odn. slobodi same države. Polis je slobodni grad-država, pa je i građanin polisa slobodan, protivno robovima i barbarima izvan polisa. Preko takva shvaćanja slobode kao autarkije i autonomije grada-države, od VI. st. pr. Kr. razvila se sloboda u unutarnjopolitičkom značenju demokracije kao vladavine naroda. Život u polisu temelji se na zakonu; zakon i sloboda povezani su tako što zakon izražava ono općenito što povezuje i obvezuje ljude u zajedničkom životu, pa sloboda nije sloboda usamljenoga pojedinca. Zakon polisa sadrži općenita određenja građanske slobode i jednakosti. Platon i Aristotel problematiziraju slobodu i razlikuju ju od anarhije i despotizma. *Anarhija* je sloboda bez vladavine u smislu zakona, a *despotizam* vladavina bez slobode. Prava politička vladavina temelji se pak na zakonima, koji ne ukidaju nego omogućuju slobodu onih koji su te zakone sami sebi dali, pa im se i pokoravaju kao vlastitim zakonima. I smisao suvremenoga pojma političke slobode ima izvor u antičkom, prije svega u grčkom određenju slobode. (Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56655>)

⁹⁹ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zarathustra*, Grafos, Beograd, 1987.

Odatle htjeti znači – htjeti samo volju za moć, snaga htijenja najvidljivija je kod stvaraoaca, onog koji se obrušava na već postojeće stanje, te traži nove vrijednosti, i prevlađuje samoga sebe. Stvaralac nije kako to ispravno primjećuje Eugen Fink u knjizi *Nietzscheova filozofija* čovjek koji tek nešto tako radi i djeluje, „nego onaj koji se stvaralački igra koji postavlja vrijednosti, koji je onaj htijući jedne velike volje, koji sebi postavlja cilj, koji se usuđuje na nov nabačaj.“¹⁰⁰ Usuđivanje na novi nabačaj odatle se ispostavlja kao glavna karakteristika jake volje za moć, one koja pri stalnoj borbi iznalazi nove načine da se mijenja i prožima se kroz druge oblike.

Volja je sveprožimajuća kategorija koja kao takva se odnosi samo na život, a živjeti znači uvijek htjeti više volje za moć – život mišljen u tom smislu za Ničea „znači: volja za moć, kao osnova kretanja svega budućeg, ne samo čovjeka, odatle sve što jeste u biću, jeste volja za moć.“¹⁰¹ Volja kao osnov svega budućeg i onih vrijednosti koje će biti, ili trebaju da budu, se postavlja u jedan negativan odnos spram onog već postojećeg. Ona na taj način može da se razumijeva kao korektiv usuda, te nosilac slobode, i svakog djelovanja koje mijenja zbilju. Odatle Nietzsche primjećuje da je volja sveprožimajuća, te da se nalazi u svemu što živi – „gde sam naišao na nešto što živi tu sam nalazio i volju za moć: i čak i u volji služitelja, našao sam volju da bi hteo biti gospodarem.“¹⁰²

Volja za moć – odatle možemo reći se očituje samo tamo gdje je život, a život za Ničea je samo jedan i to onaj zemaljski, van zemaljskog života nema ništa, te sva zapadna metafizika predstavlja jednu tlapnju, i isprazne riječi zapadne tradicije, koje treba zamijeniti novim životnim – zemaljskim vrijednostima, dakle sam život vratiti sa metafizičkih visina na Zemlju koju „Nietzsche misli kao stvaralačku moć, kao POIESIS. A isto tako se i bitna određenost čovjeka vidi u njegovu stvaralaštvu, njegovoj stvaralačkoj slobodi.“¹⁰³ U tome Niče vidi glavnu zadaću svoje filozofije, naime da život vrati na zemlju, on kroz glas svoga Zaratustre poziva ljude da se klone svih metafizičkih tlapnji o jednom boljem van – zemaljskom svijetu i životu, u životu

---

¹⁰⁰ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

¹⁰¹ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

¹⁰² Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

¹⁰³ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

koji se okrenuo protiv *života*, te da po uzoru na stare Grke, sav smisao ovog života traže na Zemlji.

Sklonost ka *metafiziciranju* života i smještanju smisla van ovog zemaljskog života, prema Niče – u je karakteristika slabe volje za moć, to su oni rekao bi Niče koji se sklanjaju pred težinom postojanja i umjesto da *žive*, radije biraju da *žive* negdje nakon smrti – stvarajući jedan ideirani svijet – svijet bez izazova – svijet sa „nula smrti“ kazao bi Žan Bodriar, svijet sterilnosti, vječne neodlučnosti i taborenja u istom. Opisujući takve duše Niče za njih kaže: „mi ne ujedamo nikog i sklanjamo se ispred svakog koji ujeda, a u svemu smo onoga mišljenja koje nam se da.“ (O slaboj volji za moć.)¹⁰⁴ Teško je zamisliti da se u jednom takvom svijetu dogodi jedna heraklitovska filozofija, ili jedna tragička umjetnost, uzimam ih kao događaje, jer povijesno gledano oni i jesu događaji koji su izmijenili daljni tok kretanja i filozofije, ali i umjetnosti.

Odatle postaje jasno zašto metafizički sistemi (platonizam i hrišćanstvo u prvom redu) za Ničea predstavljaju glave protivnike samog života. Njihovo protjerivanje umjetnosti iz vlastitih svjetonazora, govori o njihovoj namjeri da sakriju istinu koju umjetnost nosi, a istina umjetnosti je život. Umjetnost je odatle kako Gilles Deleuze tvrdi „podsticaj volji za moć“, pokretač htenja.“¹⁰⁵ Upravo ću u nastavku govoriti o prikazu sukoba slabe volje za moć i one jake - aktivne koja stvara, i to kroz prizmu jednog umjetničkog djela, naime filmskog ostvarenja češko – američkog režisera Miloša Formana – *Let iznad kukavičjeg gnijezda*.¹⁰⁶

U navedenom filmu – glavni junak Randle Patrick McMurphy kojeg tumači Jack Nicholson dolazi u bolnicu za mentalno poremećene bolesnike (*iako nije mentalno poremećen – veoma bitno za naznačiti*), gdje zatiče već jedan postavljen sistem vrijednosti, gdje je volja medicinskog osoblja iznad volje pacijenata. Scena koja najbolje prikazuje sukob dvije volje za moći (one aktivne i pasivne volje za moć), jeste kada McMurphy insistira da u dnevnom boravku bolnice pacijenti gledaju TV. To se krši sa pravilima bolnice, i budući da njegova volja biva nadglasana od strane i pacijenata, ali i osoblja bolnice, htijenje njegove volje biva onemogućeno. No u

¹⁰⁴ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

¹⁰⁵ Delez, Žil, *Niče i filozofija*, Plato, Beograd, 1999.

¹⁰⁶ <https://www.imdb.com/title/tt0073486/>

narednom momentu njegova volja nadjačava postavljene sisteme vrijednosti, stvarajući novi sistem vrijednosti – naime, McMurphy dolazi pred TV smješten u centralnom dijelu bolnice, i gleda u ugašeni TV prijemnik, te počinje da improvizuje prijenos TV programa, te naglas govori o tome šta je na TV programu, dajući jasne gestikulacije tijela i izraze lica kao da prati TV program. U navedenom primjeru jasno je McMurphy stvarno i zbiljski ne gleda TV, no ono što je veoma bitno jeste naglasiti i ključno u navedenom primjeru, jeste snaga njegove aktivne volje – koja ne pristaje na pomirenje da ostane neispunjena. Ona se suprotstavlja drugoj volji, do tada onoj koja je stvarala zbiljnost jednog prostora u ovom slučaju navedene bolnice. Može se reći da volja uvijek djeluje na drugu volju, a to je u ovom primjeru očito. McMurphy – va volja predodređena da u takvom odnosu da bude pasivna volja, se suprotstavlja predodređenoj aktivnoj volji, te je na kraju i savladava. Sa ovim se slaže i Delleuze kada primjećuje da „volja ne deluje misteriozno na mišiće ili nerve; još manje na neku materiju uopšte, već nužno deluje na neku drugu volju .... „čineći odnos“ .... volje koja naređuje i volje koja se potčinjava.“¹⁰⁷

Ispostavlja se ispravnim tvrđenje da volja za moć predstavlja princip agonalnog, djelujućeg i stvaralačkog načina bivstvovanja čovjeka. Ona dolazi iznutra rekao bi Niče da ruši, i mijenja stvarnost, te da ispostavlja nove vrijednosti. Živjeti znači afirmirati punom snagom svoga bića što više volje za moć. Živjeti to znači rušiti ono što zatamljuje i kuje u okove sam život. Živjeti nastavlja Niče to znači imati i sačuvati u sebi nešto neodoljivo, nepogrebivo, nešto što krši stene: to nešto je moja volja. Čuteći i nepromenljiva kroči ona kroz godine.“¹⁰⁸ Volja za moć se odatle postavlja kao princip koji je moguće da se ozbilji samo u životu, i sva njena težnja jeste upravo uvijek i samo spram života. A najveću volju za moć su kako tvrdi Niče imali niko drugi nego Grci, koji za njega predstavljaju „najskladniji, najlepší ljudski soj, koji je najviše izazivao zavist i najviše podsticao na život – Heleni.“¹⁰⁹ Stoga proučavanje Helena predstavlja obavezu ukoliko želimo da iznađemo nove vrijednosti života.

¹⁰⁷ Delez, Žil, *Niče i filozofija*, Plato, Beograd, 1999.

¹⁰⁸ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

¹⁰⁹ Niče, Fridrih, *Rođenje tragedije*, Dereta, Beograd, 2012.

Niče je o volji za moć ponajviše govorio kroz svoga Zarathustru u djelu *Tatko je govorio Zarathustra*, te u djelima kada je *idealne tipove* za život pronalazio u Grcima – *Rođenje tragedije*, i *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, kao i u drugim svojim djelima – budući da je zadatak svoje filozofije vidio u tome da je približi životu, a volja za moć jeste ono što snažno afirmira zemaljski život. Stoga ne treba predstavljati iznenađenje kada o volji za moć Niče govori i u *Antihristu*, zapravo to je i za očekivati, budući da se Niče tada obrušava na kršćanstvo koje je zarobilo život u metafizičke okove, a svom tom metafizičkom konceptu Niče je suprotstavio svoga Zarathustru i volju za moć. Stoga kada u *Antihristu* govori o kršćanskom *dobru* kao jednoj metafizičkoj kategoriji, Niče mu suprotstavlja volju za moć – „šta je dobro? – sve što u čoveku podstiče osećanje moći, volju za moć.“¹¹⁰

Kršćanski – metafizički smisao života jeste jedan život koji se suprotstavlja snažnom zemaljskom životu, koji smisao ovog života smješta u jedan nadosjetilni budući svijet, smanjujući pri tome volju za moć, što za Ničea znači i propadanje samog života. Za Ničea sa druge strane „život je za mene, poput instinkta za rast, za trajanje, za prikupljanje snaga, za moć: tamo gdje nema volje za moć, propada se.“¹¹¹

Razmatranja o Ničeovoj kritici kršćanstva koga Niče zajedno sa Platonom vidi kao glavnog krivca za zastranjivanje od *instikata za rast*, i instikata života biće predmet bavljenja narednog poglavlja – gdje će se smrt Boga odrediti kao Ničeova nadčovječna istina.

---

¹¹⁰ Niče, Fridrih, *Antihrist*, Riznica, Beograd, 2011.

¹¹¹ Ibid.

8. Smrt Boga kao Ničeova nadčovječna istina

Određenje smrti Boga kao Ničeove nadčovječne istine nema namjeru da se ta teza istraži i potvrdi u logičkom smislu, jer potvrdu o postojanju Boga ili o njegovom nepostojanju odnosno smrti iskustveno nije moguće dokazati, te stoga izricanje sudova u formulaciji $A = B$, kada govorimo o Bogu kao nadosjetilnom biću nije moguće. Sa druge strane logičku analizu takvog jednog stava nam ne dopušta ni sama Ničeova filozofija, a to je primjetio i Georg Simmel, kada tvrdi „da gola logička interpretacija za Schopenhauera nije potrebna, obratno, ona kao takva za Nietzschea nije mogućna.“¹¹² To je potvrdio još i Kant prilikom izučavanja antitetičnosti čistoga uma, te poteškoća u pronalaženju dokaza za antitetične stavove – te ustvrdio da teza o postojanju Boga ili o negaciji njegova postojanja može biti samo predmet vjerovanja, a nikada sigurnog znanja zasnovanog na principima i pravilima uma, te odnosa razuma spram iskustva.

Ciljem ovog poglavlja se odatle nameće potreba da se iskaže da Ničeovo *učenje* i tvrđenje smrti Boga predstavlja konačnu tačku, i odrednicu u kojem je njegova cjelokupna filozofska misao tekla. Smrcu Boga Niče se razračunava sa metafizičkom tradicijom zapadno – evropske misli, koja svoje korijene ima u Platonovoj filozofiji, a koja je svoje ostvarenje pronašla u kršćanstvu. Smrt Boga je za Ničea uslov prevrednovanja starih metafizičkih zabluda, te postavljanje života kao jedine validne i mjerodavne instance svega smisla i istine. Bog za Ničea ne predstavlja ništa drugo nego jedno djelo ljudske uobrazilje, kako to on kaže – „domišljanje: a ja hoću da vaše domišljanje bude ograničeno mogućnošću mišljenja.“¹¹³

Ideja Boga – provedena u kršćanstvo se odatle postavlja kao glavni krivac zastranjenja samog života i životnih instikata, a ona se iznjedrila iz onih bića sa slabom voljom – koji su pred strahom od zemaljskog života *metafizički* kreirali jedan drugi nadosjetilni svijet - „bolesni i umirući počeli su prezirati telo i zemlju i pronalaziti

---

¹¹² Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

¹¹³ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

svetove nebeske i kap krvi koja isceljuje: pa još i te slatke i smrtonosne otrove uzeli su od tela i od zemlje.“¹¹⁴

Izricanje smrti Boga se odatle javlja kao jedini mogući cilj u kome je išla Ničeova misao, naime ona sa time dobija svoju završnu formu i moć da bude praktična – odnosno da bude životna. Stoga kritika Sokrata kao prvog znaka dekadencije¹¹⁵ grčkoga života, te Platona kao idejnu potporu kršćanstva su ono na šta Niče ustremkuje svu svoju kritiku, te i samo „kršćanstvo stoga, kao platonistička ideologija koja do kraja dovodi vladavinu nadosjetilnih vrijednosti mora biti odbačeno.“¹¹⁶ Ono što je sebi pri takvoj kritici Niče postavio kao cilj jeste onovno vraćanje izvoru života – naime Zemlji, kao jedinom mogućem mjestu gdje je život moguć. Na taj način kako Eugen Fink primjećuje te sažime Ničeovo filozofiranje u jednu misao i konačno odredište takvog jednog mišljenja jeste „vratiti opstanku karakter neobuzdanosti, neustanovljenosti i time usuđivanja, odbaciti tlačeće utege kao što su Bog, moral i onostranost što čovjeka suzavaju.“¹¹⁷

Sa druge strane Ničeov Zaratustra uzvikuje da bi „verovao samo u boga koji zna igrati“¹¹⁸ – a to je onaj Bog koji potiče život i koji u svojoj smrti vidi novi život – Dionis. Dionis bog veselja i praznične zanesenosti je jedini koji uopšte može da opravda život, iz njega izvire tragički junak, glorifikovani Bog koji pati. Sa te instance posmatrano Nietzsche tvrdi da dioniski zanos i slavljenje života onome koji ne samo da shvata riječi *dioniski* „nego sebe shvata u reči „dioniski“, nije potrebno nikakvo pobijanje Platona ili hrišćanstva ili Šopenhauera – on po zadahu otkriva trulež.“¹¹⁹

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Dekadencija: (franc. Decadence = opadanje) općenito izrođavanje, postepeno nestajanje energije stvaralačke moći, iscrpljenja ili rasula, nazadak. U staroj grčkoj filozofiji Pironov skepticizam, u novijoj filozofiji Schopenhauerov pesimizam a u naše doba egzistencijalizam, predstavljaju filozofiju dekadencije. Nietzsche je smatrao da je dekadencija svagda rezultat opadanja u čovjeku ili nekom vremenu *volje za moć*, odnosno životnog elana uopće, a posljedica toga je nemoć stvaralaštva. (Izvor: Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1965.)

¹¹⁶ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

¹¹⁷ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

¹¹⁸ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

¹¹⁹ Niče, Fridrih, *Ecce homo*, Grafos, Beograd, 1985.

To trulo za Ničea znači ono protiv života, zlo koje je usmjereno prema čovjeku - „zlim zovem ja to i neprijateljskim za čoveka: sve te nauke o jednome i savršenome i nepokolepljivome i sitome i prolaznome.“¹²⁰ Iz tog razloga Ničeova filozofija života ima zadatak da sruši metafizičke *bajke* te da postavi nove temelje za budućnosnu filozofiju, čiji će se jedini smisao i istina otkrivati u životu. Na taj način smrt Boga predstavlja mogućnost kako to primjećuje Eugen Fink preobrazbe čovjeka koja će u njoj omogućiti nicanje zemlje i zemaljskog života na njoj - „preobrazbom čovjeka u spoznaji smrti Boga uopće tek niče „zemlja“ koja je isuviše dugo bila idealističkim pogrešnim interpretacijama prekrivena i izopačena.“¹²¹

Povratak zemaljskom životu, nasuprot kršćanskoj koncepciji života koje je „od samog početka, suštinski i temeljno bilo izraz gađenja i prezasićenosti koje oseća život sit života, samo prurušen, samo skriven, samo nagizdan pod plaštom verovanja u „drugi“ ili „bolji život“¹²², je ono što Niče zahtjeva od modernog čovjeka, a kao *idealne tipove* življenja, on poseže u poli – koloritni svijet filozofije i tragičke umjetnosti prije pojavljivanja sokratovskog morala, te platoničke izvanzemaljske mudrosti, te hrišćanstva kao religije koja je preuzela koncepte Platonove metafizike. Stoga smrt Boga nije ono jedino što Niče postulira kao vrhovni zadatak svoje filozofije, već ono grčko junaštvo protkano agonalnim principima djelovanja i stvaranja uslijed djelovanja *volje za moć*. Stoga junaštvo nije u dokidanju egzistencije Boga, te njegovom protjerivanju iz svijeta, nego „junački karakter ljudskog opstanka valja zadržati još nakon smrti Boga; što se kao Bog činilo tuđe i onostrano, valja vratiti u život.“¹²³ Otuda hrišćanstvo za Ničea predstavlja „smrtno neprijateljstvo prema onima koji se drže zemlje .... hrišćansko je mržnja prema čulima, prema radovanju čula, prema radosti uopšte.“¹²⁴

Ono kao takvo treba biti prognano i zabranjeno kazuje Niče u svome *Antihristu*, sva njegova filozofija i kritika, zapravo dobija svoje ostvarenje i konačno odredište u smrti Boga. Ona predstavlja napor da se čovjek vrati Zemlji, te da odatle crpi svu istinu

¹²⁰ Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

¹²¹ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

¹²² Niče, Fridrih, *Rođenje tragedije*, Dereta, Beograd, 2012.

¹²³ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

¹²⁴ Niče, Fridrih, *Antihrist*, Riznica, Beograd, 2011.

koja mu je potrebna – a ona je skrivena u stalnoj životnoj borbi za više volje. Stoga ne čudi da Niče sam sebe naziva Antikristom¹²⁵ u već pominjanom djelu, koji predstavlja htijenje njegove *volje za moć* da se ona manifestuje i materijalizuje u životu. Glavna tendencija Ničeovog *antikršćanskog* stajališta jeste da se otkrije njegova prava stvarnost, koja je uvijek svoje napade upućivala prema samom životu. Otuda za Ničea hrišćanstvo znači biti protiv života – „hrišćanstvo ne treba kititi i ukrašavati: ono je vodilo rat do smrti protiv višeg tipa čoveka, proganjalo je sve osnovne instinkte ovog tipa – snažan čovek kao izopačen tip, izopačenik. Hrišćanstvo je stalo na stranu ovih slabih, ništavnih, bezuspješnih. Iz protivstavljanja instinktima održanja snažnog života ono je stvorilo ideal; iskvarilo je sam um duhovno najsnažnijih priroda time što je podučavalo da se na vrhunske vrednosti duhovnosti gleda kao na grešne, kao na bludne vrednosti, kao na iskušenja.“¹²⁶

Upravo se u kritici kršćanstva ponajviše osjeti Ničeova razočaranost u cjelokupnu filozofiju zapadne misli, koja je ustuknula od instikata života, te probala da napravi jedan van – osjetilni svijet ideja, te da potisne životne i zemaljske nagone u onostranost. Na taj način kršćanstvo je za Ničea „smrtno neprijateljstvo prema onima koji se drže zemlje .... hrišćansko je mržnja prema čulima, prema radovanju čula, prema radosti uopšte.“¹²⁷

---

¹²⁵ Antikrist: (grčki *Ἀντίχριστος*: protu-Krist), prema biblijskoj i starokršćanskoj predaji, protivnik Krista koji će se kao »čovjek bezakonja« pojaviti neposredno prije Sudnjega dana i u ime Sotone ujediniti sve neprijatelje Crkve u borbi protiv nje, ali će ga Krist nadvladati. Izvor pojma neki vide u perzijskome i babilonskome mitu o borbi titana u kojoj se božanstvo bori protiv svojih neprijatelja. U *Starome zavjetu* pojavljuje se kod proroka kao bezbožna moć koja želi uništiti Izrael i Jahvu (kod Ezekijela u personifikaciji Goga i Magoga), kod Danijela je četvrto svjetsko kraljevstvo, a kod Ezre u rabinskoj teologiji aludira na opasnost od Rimskoga Carstva. U Pavlovim poslanicama Antikrist je osoba preko koje djeluje Sotona. U Ivanovim poslanicama i drugim novozavjetnim tekstovima Antikrist je protivnik Krista i progonitelj Crkve; najčešće je aluzija na hereze u prvoj Crkvi, dakle shvaćen je kolektivno. U *Apokalipsi* je prikazan kao strašna zvijer koju će Krist uništiti na Sudnji dan. U ranome kršćanstvu Antikrist se često odnosi na pojedine rimske careve koji progone kršćanstvo, ili ima mitološko značenje (vječna borba Boga protiv kaosa). (Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3048>.)

¹²⁶ Niče, Fridrih, *Antihrist*, Riznica, Beograd, 2011.

¹²⁷ Ibid.

Jedini izlaz za spas čovjeka Niče vidi u povratku Zemlji i životu na njoj – koja se u duhu predskoratske filozofije pojavljuje kao mjesto iz koje proističu sve vrijednosti. Na taj način sloboda čovjeka kao što navodi Eugen Fink nije više sloboda spram Boga ili nekog drugog inteligibilnog bića, ona se vraća da se derivira spram jedinog iz čega se ona može derivirati, naime spram zemaljskog života – „time što se opstanak pomiče natrag u zemlju, time što se njegova sloboda temelji na zemlji, točnije što nije više sloboda spram Boga, ali nije niti sloboda spram Ničega, nego sloboda spram zemlje, kao krila iz kojeg sve potječe.“¹²⁸

Na taj način zaključno za ovo poglavlje može se reći da Ničeovo osporavanje Boga znači označavanje Boga kao metafizičke zablude koja je svoj najveći zločin učinila protiv života, osakativši ga, praveći od njega ancillu¹²⁹ nadosjetilnog – u kome Niče vidi najveću zabludu zapadno – evropske metafizičke misli – „ono što nas razdvaja nije činjenica da nikakvog boga ne nalazimo ponovo ni u istoriji, ni u prirodi, niti iza prirode – već da ono što je poštovano kao bog ne osećamo kao „božansko“, nego kao dostojno žaljenja, apsurdno, kao štetno, ne samo kao zabludu, već kao zločin protiv života ... osporavamo boga kao Boga.“¹³⁰

Elaborirajući Ničeov nauk o smrti Boga, Eugen Fink navodi da je ono najvrednije proisteklo iz takva Ničeova učenja jeste to da je život otrgnut iz mjerila božanskog i nadosjetilnog, te da je vraćen i spušten ponovno na Zemlju, te na taj način „vaga opstanka pri tome nije više u Božijoj ruci, iz smrti Boga sve se nanovo vidi, zemlja je posljednja mjera; vjerno njoj provodi se veliko ispitivanje svih ljudskih stvari.“¹³¹ Samo se na taj način omogućuju sredstva za prikupljanje jedne životne filozofije, koja će pod sredstvom *volje za moć* život postaviti kao mjerodavnu instancu smisla i istine.

---

¹²⁸ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

¹²⁹ Ancilla (lat. služavka) (Izvor: Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1965.)

¹³⁰ Niče, Fridrih, *Antihrist*, Riznica, Beograd, 2011.

¹³¹ Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.

9. Formalno i sadržinsko, istina i umjetnost

Odnosi formalnog i sadržinskog će biti predmet bavljenja ovog poglavlje, te će se u njemu razmatrati istina svijeta koju nastoji da otkrije filozofija, u odnosu na istinu koju u sebi nosi umjetnost. Istina je kako Nietzsche tvrdi ružna, te stoga mi imamo umjetnost da ne bi propali zbog istine – odatle se istina umjetnosti stavlja u suprotnost istine svijeta, nauke i filozofije, kao njen korektiv, te svojevrsna nadmjera same istine. Umjetnost kao što smo uvidjeli iz prethodno rečenog podstiče život, budi volju za moć, te se ona ispostavlja kao jedino moguća instanca sa koje je moguće govoriti o bilo kakvoj istini života. Istina na kojoj insistiraju nauka i filozofija iz tih razloga je lišena života, te ona predstavlja „samo skolastičku tlapnju kojom metafizika želi dokinuti život i na njegovo mjesto staviti nadomjestak u kojem bi sam život trebao biti poboljššan.“¹³²

Iz tih razloga će se ovo poglavlje osvrtni prije svega na umjetnost – te razumijevanje istine svijeta kroz optiku estetskog, a istina svijeta u umjetničkom ne podliježe formalnom određenju istine kao teorija istine o njenoj korespondenciji i slaganju misli sa stvarnim stanjem stvari u zbiljnosti. Naprotiv ona se češće nalazi u sukobi sa stvarnošću – te je odatle treba shvatiti kao korektiv i uzor života – baš kao što je tragička umjetnost shvatana u antičkoj Grčkoj. Lijepo u umjetnosti nije u uzajamnom odnosu sa racionalnim, ono mu stoji kao opreka, lijepo predstavlja izraz volje za moć – koja se pretaka u umjetnost, te odatle govori na svoj način o zbiljnosti svijeta, a i sama „zbiljnost svijeta nije racionalno uređena, već jeste jedino kao volja za moć.“¹³³

Posmatrati umjetničko djelo samo pojmovnim aparatom filozofije, kao što to ponajčešće biva, predstavlja možda i najveću teškoću u razumijevanju samog umjetničkog djela. Precrtavanje filozofskih tvrdnji i njihovo puko unošenje u analizu nekog umjetničkog djela nalikuje na pokušaj prepoznavanja boja na slici, kroz prizmu crno – bijelog, gdje posmatrač pogađa boje koje se nalaze na slici iza prizme. Stoga i takvo jedno tumačenje – puko prepoznavanje filozofskih ideja u umjetničkom djelu

---

¹³² Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

¹³³ Ibid.

predstavlja blago rečeno – pogađanje, koje se obično završava zaključkom o uticaju nekog filozofa na umjetnika.

Sa druge strane, analiza obrazovanih kritičara i poznavalaca umjetnosti donosi puno više nesreće i konfuzije, nego rasvjetljavanja i razumijevanja same umjetnosti, što sebi postavljaju kao prvotni cilj. Vrlo često, u takvim analizama i kritikama se stvara osjećaj da kritičar bolje razumije djelo od samog umjetnika, te na taj način pronalazi smisao koji ni samom umjetniku nije bio za cilj da ga stvori. S tim u vezi, kao potvrda o neautentičnosti i nepouzadnosti razumijevanja umjetnosti od strane obrazovanih kritičara, može se navesti i misao Gustava Flobera, naime da se kritičarem postaje onda kada čovjek ne može bivati umjetnikom, što on izjednačuje sa slučajem kada bivanje doušnikom i špijunom postaje opcija onda kada čovjek ne može postati vojnikom. Prvi od gore dva navedena načina razumijevanja umjetnosti je za predmet našeg bavljenja zanimljiviji, dok je drugi naveden samo kao primjer neuspjeha svođenja nečega što je po svojoj prirodi iracionalno na racionalno.

Kao prikaz takva dva različita pristupa, razmatranja i analize umjetničkog navesti ću razmatranje jednog umjetničkog djela, te njegove dvije interpretacije – naime Mikelandelove freske na svodu Sikstinske kapele – koja predstavlja presliku biblijskih priča o Postanku. Prvi ćemo odrediti kao faktografski prikaz – koji odgovara onom formalnom određenju istine, koji je uistinu nepogrješiv, ali nam ne govori ono bitno, ono sadržajno na čemu je vođen grcima i Ničeovom filozofijom fokus i naglasak ovog rada. Radi se o analizi Mikelandelova djela u *Istoriji umjetnosti* Horst – a Waldemar – a Janson – a, koja se kao što je već navedeno bazira na nepogrješivim faktografskim podacima o tome šta je predstavljeno na svodu, kao i to koliko je trajao sam proces oslikavanja svoda kapele, te autor između ostalog navodi: „To je bilo remek – delo zaista epohalnog značaja. Ta tavanica je ogroman organizam sa stotinama likova ritmično raspoređenih unutar naslikanog arhitektonskog okvira .... na srednjem delu, koji razdeljuje pet pari nosača, nalazi se dest prizora iz Knjige postojanja, od stvaranja sveta, do Nojevog pijanstva...”¹³⁴

---

¹³⁴ Horst, Waldemar, Janson, *Istorija umetnosti – pregled razvoja likovnih umetnosti od praistorije do danas*, Jugoslavija, Beograd, 1966.

Prikaz navedenog djela u Janson – ovoj *Istoriji umjetnosti*, dakako da je važeći i da mu se istinitost – barem ona formalna ne može sporiti, no kao što je već spomenuto predmet ovog poglavlja jeste isticanje onog sadržajnog, te će se za tu potrebu – potrebu da se istakne važnost sadržajnog u umjetničkom djelu i istini koju ono kao takvo nosi – navesti i prikaz samog stvaranja umjetničkog djela na svodu Sikstinske kapele, iz drame Miroslava Krleže – *Michelangelo Buonarroti*.¹³⁵ Značaj Krležinog prikaza se nalazi upravo u tome što je on sa suprotnošću sa onim prikazom Janson – a, u Krležinoj drami Michelangelo leži na skela svoda Sikstinske kapele slikajući anđele dok mu u isti mah kapa boja u oči i nos, pri tome upućujući riječi pogrde spram Boga i anđela koje oslikava. Ispod njega se nalazi nezadovoljni papa koji mu upućuje pogrde, nazivajući ga dangubom i pijanicom. Moć dakle Krležinog prikaza leži u njegovoj moći da na estetski način priđe samom životu i umjetničkom djelu, te da barem na trenutke koji se javlja prilikom čitanja njegove drame oživi božijeg prjestupnika – Michelangela lično, te da nam ukaže na činjenicu da se ljepota svoda Sikstinske kapele ne nalazi samo na oslikanom prikazu kreiranja svijeta od strane Boga, nego ona zapravo predstavlja sam život bogohulnika – Michelangela dok leži na sada već davno uklonjenim skelama ispod svoda Sikstinske kapele, te u u moći njegovog genija da mukotrpno oživi i preslika zbilju Božijeg stvaranja.

Ciljem ovog prikaza, može se postaviti hipoteza da je čovjek biće koji na estetski način živi i razumijeva svijet oko sebe, a sa njim u sebi i samu umjetnost. Postavlja se pitanja odatle, kakvu korist možemo imati od umjetnosti, i da li je ona moguća da se postavi kao paradigma, po kojoj život treba živjeti. Umjetnost shvaćena na taj način se postavlja kao određena vrsta nad – mjere same istine. Stoga vraćajući se na početni stav možemo ustvrditi da umjetnost na određen način nam pruža uvid u koloritet i raznobojnost samog života, gdje se njeni motivi isprepliću kroz sam opet život.

Za potrebe takvog jednog istraživanja služit ćemo se romanom njemačkog pisca Güntera Grass – a, – *Limeni doboš*¹³⁶, kojim autor uspijeva da oboji mračni period čovjeka, prvenstveno to uspijeva stvaranjem glavnog lika navedenog romana – Oskarom Matzerathom. Oskar Mazerath se pojavljuje kao suprotnost svim likovima književnih

---

¹³⁵ Krleža, Miroslav, *Drame – Michelangelo Buonarroti*, Plamen, Zagreb, 1919.

¹³⁶ Ginter, Gras, *Limeni doboš*, Laguna, Beograd, 2014.

djela koja su do tog trenutka pisana. On se rađa kao usamljen i bira da bude čitav život usamljen, stoga se kao glavni motiv koji želim ovdje ispitati nameće usamljenost, koju ovdje želim pocrtati kao ključno mjesto razumijevanja samog romana, i način na koji se istina manifestuje u glavnom liku Grass – ova romana.

Potreba za kreiranjem usamljenog lika, usamljenog na do tada neopisan način u književnosti, nas navodi na misao da se život i sama istina o čovjeku mogla sačuvati samo kao usamljena, ispravnost življenja – ne samo mišljena u stereotipno naznačenim mračnim periodima čovjekova boravka na zemlji, već življenja u njegovoj općenitosti, jer dajem sebi za pravo da ustvrdim da je svako življenje zapravo i najsvjetlije i najmračnije u jednom i istom trenutku – se otuda postavlja samo u usamljenosti, odakle nam ta usamljenost omogućuje postavljanje pitanja o smislenosti ispravnosti bilo čega.

Odatle kao drugi cilj uz onaj prethodno postavljeni (ispitivanja važnosti umjetnosti za život, da čovjek estetski živi), ovog prikaza jeste preispitivanje usamljenosti kao jednog umjetničkog motiva u kome „stanuje“ istina, te po kojoj čovjek treba da živi – u našem slučaju usamljenost glavnog lika romana *Limeni doboš* – Oskara Matzeratha.

Usamljenost Oskara Matzeratha, koju želim propitati kao ključni motiv u razumijevanju Grassova romana, moguće je razumijevati na dva načina – on se prvenstveno javlja vlastitim odabirom usamljeni junak romana u svijetu koji odbija i kojem ne želi pripadati na način koji mu svi pripadaju. Drugi način njegove usamljenosti može se tumačiti i kao originalnost lika kojeg stvara Grass, naime, u komparaciji sa drugim romanima, nećemo naići na lika kakvog je Grass stvorio u svome djelu. Specifičnost takvog lika počiva njegovim odabirom samoće kao načina traćenja života, dok drugi likovi, onda kada se umjetnik posveti kreiranju lika koji spoznaje samoću kao način življenja, takvu vrstu spoznaje stižu na samome kraju svoga života.

Primjer takve jedne spoznaje o vlastitoj samoći, nakon skoro proživljenog života, jasno vidimo u djelu Meše Selimovića *Derviš i smrt*, u kome njegov glavni junak govori o samoći kao o nečemu što ga stiže tek pred sami kraj života – „sad smo jednaki, brate Harune, govorio sam mu nepomično, ćutljivo. Vidio sam mu samo oči, daleke, stroge, izgubljene u mraku, pratio sam ih i smještao prema sebi ili išao za njima. Sad smo

jednaki, nesretni obojica; ako sam bio kriv, sad krivice nema, znam kako si bio sam, i kako si čekao da ti se neko javi, stajao si na vratima, osluškivao glasove, korake, riječi, mislio da se tebe tiču, uvijek nanovo. Ostali smo usamljeni, i ja i ti, niko nije došao, niko nije upitao za mene, niko se nije sjetio, prazna je ostala moja staza, bez traga i bez uspomene, volio bih bar da to nisam vidio. Ti si čekao mene, ja sam čekao Hasana, nismo dočekali, nikad niko ne dočeka, svaka uvijek na kraju ostane sam. Jednaki smo, nesretni smo, ljudi smo, brate Harune. Kunem se vremenom, koje je početak i završetak svega, da je svako uvijek na gubitku.“¹³⁷

Na ovaj način možemo ustvrditi da se usamljenost Oskara Matzeratha u komparaciji sa drugim književnim likovima ne javlja samo kao usamljenost lika / čovjeka u svijetu koji ga učini takvim – usamljenim. Usamljenost u ovome slučaju počiva na svjesnom njenom biranju i njenom prihvatanju kao jedinom ispravnom načinu življenja u svijetu poremećenih vrijednosti. Stoga Oskar Matzerath predstavlja originalni i usamljeni bunt usmjeren protiv čitavog jednog društvenog poretka.

Kratki pregled misli iz Grassova romana, poslužio mi je da pojasnim Oskarov bunt protiv društva. Stvaranjem lika Oskara Matzeratha, Grass daje sliku opšteg stanja čovjeka 20. stoljeća, period označen kao doba krize. On se pojavljuje kao negacija takvog stanja. Odabir usamljenosti kao načina življenja Oskara Matzeratha nastaje kao protest protiv opšteg stanja društva.

Lik Oskara Matzeratha govori o Grassovoj namjeri da kritikuje ideologiju fašizma, iako teško zamisliv kao stvaran lik, Oskar nam može poslužiti kao umjetnička nad – mjera istine, koja nam ukazuje na prave vrijednosti života. Protivljenje najezdi rastućeg fašizma na jedan originalan i drugačiji način predstavlja Grassovu namjeru da nam pokaže da biti usamljen ne znači biti i u krivu. Odatle Oskarov boravak u psihijatrijskog bolnici, ne govori o ludosti Oskara, nego o ludosti društva, gdje jedini normalan čovjek radije bira usamljeni život ludaka, nego da bude još jedna cigla u zidu fašizma.

---

¹³⁷ Selimović, Meša, *Derviš i smrt*, BIGZ, Beograd, 1983.

10. Niče i helenizam¹³⁸

Bližeći se kraju ovog rada, javlja se potreba – sama po sebi – da se istakne važnost helenskog života, kulture i filozofije za Ničeovu filozofiju. Bivajući po obrazovanju filolog, te na taj način i izvrstan poznavalac grčkih tekstova, Niče se pojavljuje kao ličnost u filozofiji, koja je sve svoje misaone napore upavila ka razumijevanju helenskog. Heleni za Ničea nisu samo narod, koji je imao svoju kulturu, religiju i filozofiju, oni su za njega i uzor i izvor svih vrijednosti prema kojima mi trebamo postavljati i vrijednosti vlastitih života.

„Izlazak mislioca na pozornicu koji se dešava kod Nietzschea, jeste put traženja sebe, njegov neohelenistički odgovor na imperativ spoznaj samog sebe.“¹³⁹ on je na taj način bio inačica onog grčkog u jednom skroz drugom vremenu – vremenu kojem je on živio i stvarao, te svjedočanstva njegovih učenika daju najbolju potvrdu tome - „čini se da su imali jedinstven utisak da su sedeli ne toliko pred pedagogom koliko pred živim eforom iz antičke Grčke, koji je preskočio vreme i došao među njih da bi im govorio o Homeru, Sofoklu, Platonu i njihovim bogovima. Kao da je govorio na osnovu vlastitog znanja o stvarima potpuno samoočiglednim i još uvek potpuno važećim – to je bio utisak koji je na njih ostavio.“¹⁴⁰

Sav zadatak svoga života i filozofije Niče je vidio u oživljavanju helenističkih principa neobuzdanog zemaljskog života. Odatle on u stilu Heraklita upućuje najveće kritike cjelokupnoj zapadno – evropskoj misli, te nakon njega filozofija nije mogla da

¹³⁸ (grč. *ἑλληνισμός*: oponašanje svega što je grčko), u širem značenju, grčka kultura u svim fazama svojega razvoja, kao i prihvaćanje te kulture i jezika od drugih, negrčkih naroda. U novijoj historiografiji (od J. G. Droysena) pojam helenizam obuhvaća sve povijesne i kulturne događaje koji su se nastavljali na grčko – makedonsko prodiranje na Istok pod Aleksandrom III. Velikim i na stvaranje goleme državne organizacije pod njegovim gospodstvom. Početak je toga razdoblja između 334. i 323. pr. Kr.; njegovu završnu granicu, prema sve češćem shvaćanju, čini bitka kraj Akcija (31. pr. Kr.) i pojava Rimskoga Carstva s Oktavijanom Augustom, no snažni tragovi helenizma postoje i u IV. st. (Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=24842.>)

¹³⁹ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

¹⁴⁰ Holdingejl, Reg, *Niče život i filozofija*, Dereta, Beograd, 2004.

ostane slijepa i gluha na probleme života na koje je on ukazao – „Nietzsche je filozofiju uspio učiniti odgovornom za opće stanje i okrenuti je u pravcu mišljenja života u zbiljskoj neposrednosti .... njegov značaj time daleko nadilazi „teorijsku razinu“ i, konačno, teorijskom diskursu više ne ostavlja mogućnost separiranja od života.“¹⁴¹

Niče se odatle javlja kao što je to Eugen Fink primjetio, a što je spomenuto u početku ovog rada, kao sumnja da je ovaj put bio put bludnje i lutanja evropskog čovjeka, da se filozofija odaljila od Zemlje, te da kao takva ne može ničemu služiti, sem ispraznom metafizičkom naklapanju, koje sav smisao i istinu života stavlja u jedan nadosjetilni svijet. Stoga Niče kao odgovor tome, kreira svoga heraklitovski inspirisanog Zarathustru koji u svojim profetskim govorima „pred modernog čovjeka stavlja neumoljiv zahtjev suočenja sa samim sobom.“¹⁴²

Suočenje sa samim sobom jeste ono specifično ili stereotipno vezano uvijek i samo za helenističko ili je barem bilo sve do pojave Sokrata, i Platona kao njegova najvjernijeg učenika, a Sokrat za Ničea predstavlja prvog dekadenta Helade, znak mlitavljenja i slabljenja instikata života. Suočiti se sa samim sobom imao je snage samo tragički junak – Edip, Prometej – odnosno Dionis, a koji je izgubio svoje posljednje sučeljavanje upravo u sukobu sa Sokratom. Tragedija i filozofija kao simpotatično helensko umrle su za Ničea pri sukobu sa onim racionalnim, sa pobjedom racionalnog nad instinktivnim tragičkog javlja se i poraz životnosti uopšte.

Stoga kao jedini izlaz iz pojmovnog, formalnog i na kraju metafizičkog Niče vidi u onome sadržajnom – u životu, gdje istina nije samo jedna, pisana velikim „I“, istina se pojavljuje kao mnogostruka u životnosti živućega čovjeka sa svim njegovim mukama i patnjama, te odatle Niče nastupa kao Helen i zadaću svoje filozofije vidi u afirmisanju vrijednosti života koje što za njega znači – „neponoljivost i višeznačnost postaviti kao jedini kriterij .... na izvjestan način on se pojavljuje kao zagovornik mudrosti i filozofiji kao službenici života.“¹⁴³

---

¹⁴¹ Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

Filozofija za Ničea jedino i jeste moguća kao mudrost, odnosno kao ona sklonost ljudskog bića koja mu pomaže da se suoči sa životom. Ona kao takva predstavlja mudrost Helena prijesokratskog perioda, iako je kako nas izvještava Niče u svome djelu *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka* „najveličanstveniji deo grčkog mišljenja i izraza u rečima izgubljen.“¹⁴⁴ Ipak je ostalo dovoljno, ako ne sve, onda barem dovoljno da se duh helenskog života, njihova kultura, filozofija i tragička umjetnost potpomognuta Ničeovim djelima koja svakako nose duh helenskog u sebi, istraži te da se sažme u obliku ovakvog jednog rada, čiji je glavni cilj bio da se pod sredstvom umjetničkog afirmira život, te da se životna istina i njen smisao po uzoru na duh Helena traži na Zemlji – gdje nam jedino kako to pretvori u stihove na početku ovog rada citirani Branko Miljković – biva moguće pjevati i biti slobodan.

---

¹⁴⁴ Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

Zaključak

Pozadinu i izvorište Ničeove filozofije, sačinjavaju prije svega jedan čitav korpus grčkih predsokratskih filozofa – mudraca, te bogatstvo kulture cjelokupne Helade, i u konačnici tragička umjetnost kao njena kruna. Odatle se proučavanje i analiziranje navedenog uzima kao imperativ ukoliko se želi odrediti sam značaj Ničeove misli, te njegova određenja istine u odnosu na umjetnost što se postavilo kao primarni zadatak ovog rada. Da bi se došlo do onog krunskog – naime do tragičke umjetnosti, neophodno je bilo prije svega da se prouči značaj prekida sa mitološkim religijama i objašnjavanjima kosmosa pomoću mita. U prekidu sa tradicionalnim mitološkim objašnjenjem svijeta Niče vidi rađanje filozofije, a po prvi put se čovjek okitio imenom filozofa, kao prijatelja i onog koji ljubi mudrost onda kada je pokazao nezadovoljstvo objašnjavanjem pomoću mita porijeklo kosmosa, sa do tada jedinim i opšte prihvaćenim načinom tumačenja kosmosa.

Na taj način pitanja o čovjeku, smislu, istini i kosmosu, se spuštaju iz svijeta olimpskih bogova u svijet čovjeka, što za Ničea predstavlja ključni momenat u razvoju grčke misli. Ono što treba istaći jeste da pored toga što odgovori koje su davali prvi filozofi su bili vrlo često netačni, i znanstveno gledajući oni predstavljaju neistinu, ali ono što je bitno za Ničea jeste to da oni predstavljaju jedan pokušaj da se sa pozicije Zemlje da odgovor o njoj samoj, o čovjeku na njoj, te o životu generalno. U ovome se možda sastoji i ključ razumijevanja Ničeove filozofije i kritike spram metafizike i svakog oblika vjerovanja, jer metafizičko i religijsko tumačenje svijeta za Ničea predstavlja jednu zabludu zapadnog čovjeka koji je u nedostatku snage da se suoči sa izazovima života izmislio jedan nadosjetilni svijet, te u tome *umišljanju* je za njega uništen ovaj stvarni zemaljski život.

Povratak životu za Ničea znači povratak istini, povratak antičkim principima dioniske tragičke umjetnosti, gdje se problem umjetnosti razmatra kao problem života, dajući na taj način životu značaj i legitimitet da bude validna instanca za provjeru svake istinu posebno, te da bude mjesto na kojem prestaje svako njeno važenje. Samo je tragički junak u stanju da djeluje, onda i kada njegovo djelovanje izaziva srdžbu

bogova, ili onda kada njegovo djelovanje uzrokuje vlastite patnje – samo je on dakle u stanju da kaže ono sveto „DA“ životu, stoga se tragički junak pojavljuje kao uzor svakog našeg djelovanja.

Na ovaj način, umjetnost postavljena kao nad – mjera istine se ispostavlja kao jedina mjerodavna da govori istinu o životu, jer su samo u njoj sadržani oni lijepi i tragički trenuci protkani principima agonalnog djelovanja i stvaralaštva. Ona – umjetnost se pojavljuje kao snažni poticaj života u kome se dešava sva zbilja ovog svijeta. Ona snažno budi volju za moć u čovjeku, a to je ono jedino što prema Ničeju vrijedi u životu. Umjetnost pokazuje čovjeku da nikakve istine van života nema, te da ona nije vrijedna samo našeg divljenja spram njene ljepote, nego da ona jeste korektiv zabludnjelog života. Ukoliko umjetnost shvatamo na ovaj način onda ćemo tek tada dopustiti da pjesnički izričaj postane ne samo lijepa poezija, nego i sam život:

„Snažno bije u meni život koji ne ističe sebe, a

sadrži ipak sve drugo u sebi.“¹⁴⁵

---

¹⁴⁵ Whitman, Walt, *Vlati trave: izabrane pjesme*, Svjetlost, Sarajevo, 1988.

Summary

The basic problem of work, and what is problematic within it, is evident in the title of the work - Nietzsche's determination of truth and art, where Nietzsche gives greater value and importance to the truth itself. For Nietzsche, art is placed on the opposite side of the truth, as its negation, That negation according Nietzsche is the only one capable of affirming life and raising the values of life itself as supreme and universal. Thus, the aim of this study is to set Nietzsche's understanding of art and life which for Nietzsche is the only valid instance of appreciation of knowledge for each truth in particular. At the same time, life also represents a place where all its validity ends.

AIM

The aim of this paper is to determine the intention to place a hypothesis in the "systematic" way of dealing with Nietzsche's philosophy that the problem of art is not only the question of its origin and what is beautiful in it as such, which would be taken into the account of aesthetics or history of art, but that art as a kind of supremacy of truth appears as a problem of life and its everyday life.

Method

The method of work and resolving the problems stated in the explanation of the topic is an analysis of the contents of the works listed in the literature, and their "systematization", and bringing them into the interconnection and going to the position from where the speech about the hypothesis set for the purpose of work is enabled.

Literatura

- Arnautović, Samir, *Filozofijska ishodišta moderne*, Dom štampe, Zenica, 2004.
- Arnautović, Samir, *Nietzscheov nihilizam i metafizika*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1999.
- Delez, Žil, *Niče i filozofija*, Plato, Beograd, 1999.
- Eshil, Sofoklo, Euripid, *Grčke tragedije*, Globus media, Zagreb, 2004.
- Fink, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.
- Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1965.
- Ginter, Gras, *Limeni doboš*, Laguna, Beograd, 2014.
- Heraklit, *Fragmenti*, Moderna, Beograd, 1990.
- Heraklit, Helderlin, Niče, Hajdeger, *Pevanje i mišljenje*, Moderna, Beograd, 1990.
- Holdingejl, Reg, *Niče život i filozofija*, Dereta, Beograd, 2004.
- Horst, Waldemar, Janson, *Istorija umetnosti – pregled razvoja likovnih umetnosti od praistorije do danas*, Jugoslavija, Beograd, 1966.
- Kaufman, Valter, *Tragedija i filozofija*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1989.

Krleža, Miroslav, *Drame – Michelangelo Buonarroti*, Plamen, Zagreb, 1919.

Marić, Damir, *Anaksimandar*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2014.

Muminović, Rasim, *Uvod u filozofiju*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo, 1998.

Niče, Fridrih, *Antihrist*, Riznica, Beograd, 2011.

Niče, Fridrih, *Ecce homo*, Grafos, Beograd, 1985.

Niče, Fridrih, *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Grafos, Beograd, 1981.

Niče, Fridrih, *Rođenje tragedije*, Dereta, Beograd, 2012.

Niče, Fridrih, *Tako je govorio Zaratustra*, Grafos, Beograd, 1987.

Niče, Fridrih, *Volja za moć*, Dereta, Beograd, 1991.

Prohić, Kasim, *Filozofsko i umjetničko iskustvo*, Svjetlost, Sarajevo, 1988.

Selimović, Meša, *Derviš i smrt*, BIGZ, Beograd, 1983.

Schiller, Friedrich, *Razbojnici*, Školska knjiga, Zagreb, 1974.

Sofoklo, *Kralj Edip, Antigona*, Biblioteka Dani, Sarajevo, 2005.

Whitman, Walt, *Vlati trave: izabrane pjesme*, Svjetlost, Sarajevo, 1988.

Internet izvori

<http://www.enciklopedija.hr/>

<https://www.imdb.com/title/tt0073486/> (Movie: One flew over the cuckoo's nest).

<http://neamathisi.com/new-learning/chapter-7-knowledge-and-learning/nietzsche-on-the-impossibility-of-truth>

<http://www.popboks.com>